

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
PALACKÉHO**

KATEDRA ANGLISTIKY A AMERIKANISTIKY

Metodologie terminologické práce

*Tvorba bilinguální terminologické databáze v tematické
oblasti „hodnocení školy“*

Methodology of Terminology Work

*Creating of a bilingual Terminology Database in the Thematic Area of
“School Evaluation”*

Magisterská diplomová práce

LENKA ZEDKOVÁ

Anglická filologie – Ruská filologie

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Král

Olomouc 2008

Děkuji za cenné rady všem, díky kterým mohla vzniknout tato diplomová práce:

PhDr. Zora Jurčáková, CSc.

PhDr. Pavel Král

Školní inspektoři České školní inspekce

Školní inspektoři Inspektorátu Jejího Veličenstva

V Olomouci 31.března 2008

-----

podpis

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci 31.března 2008

-----

podpis

OBSAH

Úvod.....	5
I Teorie	6
1 Excerpce termínů a definic, tvorba korpusu a seznamu termínů	6
1.1 Příprava na excerpci.....	6
1.2.1 Tvorba korpusu	8
2 Tvorba a grafická reprezentace pojmového systému v českém a anglickém jazyce	11
2.1 Pojmy	11
2.2 Charakteristiky pojmů	13
2.3 Pojmové systémy	14
2.4 Vypracování definic pojmů	17
2.5 Tvoření termínů	20
3 Harmonizace pojmových systémů	25
3.1 Harmonizace pojmových systémů podle ISO 860	25
3.2 Jednotlivé kroky harmonizace	25
4 Terminografie	27
4.1 Tvorba terminologické databáze	27
4.2 Tvorba terminologického glosáře podle ISO 10 241	28
II Terminologický projekt v oblasti „hodnocení školy“	32
1 Tvorba korpusu a seznamu termínů v tematické oblasti „hodnocení školy“	33
2 Tvorba a grafická reprezentace pojmového systému	36
2.1 Zařazení pojmů do vztahů, vypracování definic pojmů, volba termínů a jejich synonym v českém jazyce	36
2.2 Zařazení pojmů do vztahů, vypracování definic pojmů, volba termínů a jejich synonym v anglickém jazyce	45
3 Harmonizace pojmových systémů	56
4 Terminografie	57
4.1 Systematicky uspořádaný česko-anglický glosář podle ISO 10 241 ..	57
Závěr	68
Anglické resumé	69
Anotace	70
Bibliografické odkazy	71

Úvod

V současné době se problematika normalizované terminologie dostává do popředí zájmu evropských lingvistů a specialistů. Příčinou je vytvoření sjednocené Evropy a spolupráce zemí v různých odvětvích hospodářství, kultury, společenských oborů atp. v rámci Evropské unie.

Problematika terminologické a terminografické práce bude nastíněna z pohledu lingvisty v českém prostředí za účelem vytvoření jasného přehledu terminologických postupů v teoretické rovině. Druhá část diplomové práce nazvaná Terminologický projekt v tematické oblasti „hodnocení školy“ bude praktickou aplikací teoretických poznatků. Budu pracovat s pojmy z oblasti pedagogických věd v českém a anglickém jazyce.

V průběhu přípravné fáze diplomové práce bylo zjištěno, že tato problematika je v České republice doposud v začátcích. Z tohoto důvodu jsem především v prvních třech kapitolách vycházela z překladů mezinárodních normalizačních materiálů a z prací zahraničních odborníků.

V diplomové práci budu pro přehlednost postupovat ve čtyřech fázích: excerpce termínů a definicí, tvorba korpusu a seznamu termínů; tvorba a grafická reprezentace pojmového systému v českém a anglickém jazyce; harmonizace pojmových systémů podle ISO 860; terminografie.

I Teorie

1 Excerpce termínů a definic, tvorba korpusu a seznamu termínů

1.1 Příprava na excerpci

První fáze terminologické práce je podrobně popsána v mezinárodní terminologické normě ISO 10 241. Tuto normu zpracovává česká terminologická norma ČSN 01 0500, ze které čerpám informace o počáteční práci terminologie¹. Jejím cílem je stanovit pravidla normalizačního procesu, díky kterému vzniká normativní slovní zásoba, ve které by měl jeden termín² odpovídat jednomu pojmu³ a naopak jeden pojem jednomu termínu. Normalizovaná terminologie se vytváří v tom případě, když nastanou potíže s komunikací v určitém oboru. Hlavním problémem bývá polysémie pojmů anebo termínů. Ty je potřeba zjistit, následně odstranit, normalizovat terminologii a na závěr ji publikovat. (ČSN 01 0500) V zahraničí existuje trend spravování terminologie prostřednictvím tzv. terminologického managementu. U nás je terminologický management doposud v začátcích.

Před tím, než přistoupíme k samotné excerpci je potřeba vybrat tematickou oblast a jazyky, ve kterých se terminologie bude zpracovávat, vyhledat prameny, stanovit přibližný počet pojmů, sestavit seznam bibliografických citací a zvolit médium k záznamu pojmů. (ISO 704) Při výběru tematické oblasti je vhodné využít odborné konzultace s odborníky. Terminologii je možné normalizovat v rámci jednoho, dvou nebo více jazyků. Další jazyk nebo jazyky jsou používány, pokud bude norma využita jako podklad pro překlady technické dokumentace a odborné literatury. V tomto

---

¹ V této práci je terminologie chápána jako „vědní obor studující stavbu, tvoření, vývoj, užití a řízení terminologií v různých oborech.“ (ISO 1087-1) Kromě tohoto významu je terminologie chápána jako „množina označení náležejících k jednomu speciálnímu jazyku.“ (ISO 1087-1)

² Termín je specifická část slovní zásoby, která postrádá expresivitu a emocionálnost. Zpravidla je součástí odborných textů.

³ „Pojem (na rozdíl od termínu) je jednotka myšlení a poznání vytvořená na základě osobité kombinace charakteristik tohoto pojmu.“ (Jurčáková 23) Pojem je chápán v abstraktní rovině, na rozdíl od označení, které je jeho konkrétní lingvistickou realizací. Mezi označení patří např. i symboly.

případě je nezbytná spolupráce rodilých mluvčích (odborníků) při zpracování definic, příkladů, poznámek a vysvětlivek.

Dalším krokem je vyhledání pramenů s ohledem na jejich vhodnost a věrohodnost. Prameny mohou být prakticky všechny relevantní materiály v daném oboru. Terminolog má možnost vyhledávat termíny v různých typech dokumentů, avšak musí zhodnotit jejich vhodnost a věrohodnost. V zastaralých dokumentech se může vyskytovat nespolehlivá terminologie. Autor dokumentu by měl být uznávanou autoritou ve svém oboru. Norma ISO 10 241 uvádí, že terminologie v dokumentu by neměla odrážet specifický názorový směr. Odborná literatura humanitních a sociálních věd ale vždy odráží určitý úhel pohledu a v terminologii vznikají synonyma. Terminologický projekt ve druhé části této práce bude zpracovávat pedagogickou terminologii a bude srovnávat různé názorové směry. Proto předpokládám, že v tomto případě měli autoři normy na mysli vědy, které nejsou humanitního a sociálního zaměření.

Také překlady nejsou vždy vhodnými prameny. Ve výjimečných případech je lze použít, je však třeba vždy posoudit jejich spolehlivost.

Typy pramenů podle ČSN 01 0500:

- oficiální dokumenty (např. zákony, směrnice, normy)
- dokumenty všeobecně uznávané v odborných kruzích (učebnice, vědecké práce, odborné časopisy)
- nejnovější materiály (návody k použití, informační a propagační letáky atd.), tyto materiály nemusí být všeobecně uznávány
- lidské zdroje (experti)
- terminologické databáze
- terminologické soupisy, slovníky, encyklopedie

Důležitou fází práce terminologa je stanovení přibližného počtu pojmů. Je známo, že zpracování velkého počtu pojmů je časově velmi náročné a vede k nedůslednostem, a proto se doporučuje pracovat s omezeným počtem pojmů.

V neposlední řadě je třeba sestavit seznam bibliografických citací, který musí obsahovat bibliografické údaje potřebné k aktualizaci dokumentů. Norma ISO 10 241 doporučuje použít kódovacího systému pro zaznamenávání zdrojů.

Posledním rozhodnutím je volba média. V současnosti se termíny a pojmy zaznamenávají počítačově.

Při samotné excerpce jsou identifikovány pojmy a termíny. Výsledkem excerpce je seznam termínů relevantních pouze pro příslušnou tematickou oblast. (Jurčáková 33) Na počátku seznam obsahuje i pojmy z různých nebo příbuzných tematických oblastí. Úkolem terminologa je vybrat pouze relevantní termíny. V ideálním případě je osoba pracující s termíny i odborníkem v daném oboru, ale je časté, že si musí chybějící znalosti doplnit samostudiem nebo konzultovat problematiku s odborníkem. (ISO 10241) Při substituci termínů do cizího jazyka vyvstává podobný problém. Z pozice lingvisty se budeme setkávat s nedostatkem dvojí kompetence překladatele, tzn. že pokud budeme chtít porozumět terminologii jak z pohledu jazykovědného, tak z pohledu oborového, bude nezbytně nutné samostudium dané problematiky, spolupráce s odborníky z oboru pedagogických věd a s rodilými mluvčími.

1.2.1 Tvorba korpusu

„Jazykovým korpusem lze rozumět rozsáhlý, elektronicky uložený, zpracovávaný a přístupný soubor jazykových dat ve standardizovaném formátu, tj. jednotlivých forem a textových celků a/nebo vzorků mluveného a psaného jazyka, cíleně shromážděný jako referenční zdroj pro vědecké studium jazyka a zpracování užitných jazykových nástrojů, příruček a jiných artefaktů.“ (Čermák, 52) Při

tvorbě korpusu vybíráme všechny termíny. Máme-li text všeobecného typu, zařadíme každý termín nebo popis pojmu, který se jeví jako důležitý z hlediska daného oboru. Později budeme schopni rozdělit daný obor na podobory a vybrat, které termíny zařadíme.

Provádíme excerpci:

- Opisů pojmů
- Termínů
- Opisů termínů
- Definicí: v případě, že máme k dispozici pouze definici neexistujícího termínu, prázdné místo pro termín vyplníme znakem ..... (pět teček) (ČSN 01 0500)

Každé heslo je opatřeno **identifikátorem**⁴ a je zaznamenáno odděleně. Synonyma a ekvivalenty v jiném jazyce musí být zaznamenány odděleně se stejným identifikátorem. Seznam termínů může obsahovat termíny pro pojmy specifické pro daný obor, pojmy specifické pro několik oborů, pojmy převzaté z jiných oborů a pojmy z ne odborného jazyka. Avšak konečný seznam musí obsahovat pouze termíny pro pojmy specifické pro daný obor a omezený počet pojmů specifických pro několik oborů a převzatých z jiných oborů. (Jurčacková 33)

ISO 10 241 uvádí tři kategorie údajů nezbytných pro identifikaci hesel:

- Údaje týkající se termínu⁵
- Termín v základní podobě doplněný o synonyma, varianty (např. pravopisné, morfologické, syntaktické), zkrácené podoby,

---

⁴ Identifikátory záznamu jsou „užitečné pro zaznamenávání údržby (ukládání, aktualizace, schvalování, sledování) a pro snadné rozlišování mezi různými záznamy týkajícími se téhož termínu. Identifikátory mohou být tvořeny chronologickými čísly nebo kombinací dat, čísel a písmen. Mohou být zadávány ručně nebo generovány automaticky.“ (ISO 12616)

⁵ Je třeba jasně vyznačit neologismy, nenormalizované termíny, registrovanou obchodní značku, nespisovný výraz, technický slang, profesionální název, regionální název...)

plné podoby, značky, ekvivalenty v cizím jazyce (včetně uvedení stupně ekvivalence)

- Stanovení míry přijatelnosti (např. preferovaný, dovolený, nevhodný, zastaralý, vyšlý z úzu)
- Gramatické informace
- Poznámky k termínu
- Antonyma

○ Údaje týkající se pojmu

- Definice, kontext, další podoby označení pojmu (např. vzorec, obrázek), grafické znázornění, příklad, poznámka
- Pokud máme k dispozici údaje o pojmovém systému, zaznamenáme postavení v pojmovém systému (např. nadřazené, podřazené, souřadné pojmy)

○ Administrativní údaje

- Pojmový identifikátor, značka pro označení jazyka (cs, en), datum provedení záznamu, identifikátor zpracovatele a zdroj

2 Tvorba a grafická reprezentace pojmového systému v českém a anglickém jazyce

2.1 Pojmy

Zakladatelem moderní terminologie je Eugen Wüster, jež byl průkopníkem názoru, že moderní terminologická práce začíná od samotného pojmu. (Meyer, Eck, Skuce 101) Cílem jeho práce bylo odstranit nejednoznačnost v odborné komunikaci. S jeho jménem je spjata instituce INFOTERM, která byla pod záštitou UNESCO založena na počátku sedmdesátých let dvacátého století ve Vídni. INFOTERM podporuje existující terminologii a vznik nových terminologických center s cílem zdokonalení komunikace mezi odborníky v mnohojazyčné společnosti. (www.infoterm.info.php)

Z hlediska terminologie **pojem** představuje mentální reprezentaci **objektů** v rámci speciálního kontextu nebo speciální oblasti. Norma ISO 704 se zabývá rovněž rozdíly mezi objekty a pojmy. Objekt vidí jako cokoliv, co je vnímáno nebo myšleno, přičemž musíme vycházet z předpokladu, že objekty existují. V terminologii se objekty zkoumají z pohledu jejich účelu v komunikaci. Mohou se dělit na hmotné (např. řeka), nehmotné neboli abstraktní (např. gravitace) a existující pouze v lidské mysli (např. jednorožec).

Během procesu pozorování a konceptualizace⁶ jsou objekty kategorizovány v mentální konstrukty nebo myšlenkové jednoty nazývané pojmy. Pojem v porovnání s objektem představuje **vyšší stupeň abstrakce**, demonstruje vztah mezi objektem a jeho **označením**. Pojmům, nikoliv objektům, je přiřazeno označení. Pojmy je možné dělit na:

---

⁶ Proces abstrakce

- Individuální (zobrazuje-li pojem **jediný objekt**, nazývá se individuálním a v jazyce je reprezentován jako vlastní název⁷ nebo jako symbol⁸) (ISO 704)
- Obecné (zobrazuje-li pojem **množinu nebo více objektů**, nazývá se obecným a je reprezentován jako termín nebo symbol⁹) (ISO 704)

Znaková podoba jazyka se pojí se jménem Charlese S. Pierce, který na přelomu devatenáctého a dvacátého století položil základy k vytvoření sémiotiky. Tento americký filozof a logik sestavil tzv. triadické dělení znaků (Černý 420) na **ikony, indexy a symboly**. Mezi ikonickým znakem a označovaným předmětem existuje **podobnost** (např. obrazy, fotografie, diagramy, chemické vzorce, mapy, metafora, onomatopoické výrazy atd.). Indexy jsou s označovaným předmětem spojeny **skutečným vztahem** (např. kouř, stopy v písku atd.). A symboly jsou s označovaným předmětem svázány **konvencí** (např. matematické, chemické symboly, symboly v náboženství, umění, většina jazykových znaků atd.). (Černý 420) Pro terminologii jsou důležité především symboly, které můžeme charakterizovat jako neverbální obrazové zastoupení pojmu vyjádřené umělým jazykem. Oproti umělému jazyku stojí jazyk přirozený, jež reprezentuje pojmy v podobě termínů, vlastních názvů a definic. Termíny mohou být prezentovány také zkratkou. Pojmy mohou být vyjádřeny i lidským tělem – znakovou řečí, mimikou nebo gesty. (ISO 704) Výhodou neverbálního obrazového označení je, že umožňuje kompresi informace a že není vázáno na konkrétní jazyk. Díky normalizaci je v některých oborech neverbální komunikace oproštěna i od společenských pravidel (např. užívání symbolů v technickém kreslení). Při neverbální komunikaci je nutné brát zvláštní ohled na receptora. Ten musí být obeznámen s danou

---

⁷ Např. Organizace spojených národů (ISO 704)

⁸ Např. symbol pro žehlení, symbol pro Olympijské hry

⁹ Např. ©

problematikou, aby byl schopen pochopit symbol správně. (Galinski, Picht 44)

Typologie neverbálních vizuálních označení není jednotná. Zjednodušeně lze rozdělit například na alfanumerická označení (obsahují písmena nebo čísla) grafická a obrazová (některé dopravní značky, fotografie, architektonické plány, mapy, diagramy, tabulky, grafy, ikony atd.) a kombinovaná označení. (Galinski, Picht 45 - 51)

2.2 Charakteristiky pojmů

ISO 704 uvádí, že objekty mají vlastnosti, kdežto pojmy disponují charakteristikami. Objekty se stejnými vlastnostmi se seskupují do myšlenkových jednotek, které jsou nositeli významu. Vlastnosti společné pro určitou množinu objektů jsou vyabstrahovány jako charakteristiky, které se při tvoření pojmu spojují v určitou množinu. Charakteristiky se spojují trvalým a neměnným způsobem, aby vytvářely pojmy. V různých kulturách, oblastech nebo názorových školách se však tento způsob může lišit¹⁰. Kombinace jedinečných charakteristik je ve speciálním jazyce reprezentována označením – termínem. Terminologická analýza musí vycházet z vybraných objektů a příslušného oboru zasazujícího tyto objekty do kontextu. Charakteristiky se používají při analýze pojmů, modelování pojmových systémů, vypracovávání definicí a často také při tvoření termínů. (ISO 704)

Charakteristiky rozdělujeme na intenzionální a extenzionální. (ISO 704) Intenze je množina charakteristik, které společně jako jednotka tvoří pojem. Tyto charakteristiky lze dále dělit na **podstatné, nepodstatné a vymezuující**. Nepřítomnost podstatné charakteristiky by pojem změnila natolik, že by byl v podstatě reprezentován odlišný pojem, který by odpovídal odlišné množině objektů. Vymezuující charakteristiky odlišují jeden pojem od jiného.

---

¹⁰ Např. pod pojmem „chléb“ si Čech a Američan představí jiný objekt.

Extenze tvoří objekty, které chápeme jako množinu a konceptualizujeme ji v pojem. Intenze a extenze jsou vzájemně závislé. Existuje mezi nimi nepřímá úměrnost. Pokud má pojem mnoho charakteristik, má širokou intenzi a úzkou extenzi (to znamená, že se vztahuje pouze k malému množství objektů¹¹). Rozsah intenze lze rozpoznat i podle jeho místa v hierarchii. Čím větší je jeho intenze, tím níž se nachází v hierarchii (např. stůl má širší intenzi než nábytek a nachází se v hierarchii níž než nábytek). (Meyer, Eck, Skuce 101)

Pro doplnění lze charakteristiky rozdělit na **atributy rozpoznatelné vizuálně** (např. fax: výška 30 cm, váha 20 kg), **vztahy k jiným pojmům** (např. vztah části a celku), **funkce nebo účel** (např. telefax slouží k odesílání a přijímání faxů). (Meyer, Eck, Skuce 102)

2.3 Pojmové systémy

Pojmy se nevyskytují izolovaně, ale ve vztazích. Vztahy mezi pojmy se vytváří při procesu myšlení a díky nim vzniká pojmový systém. Množina souvisejících, ale nestrukturalizovaných pojmů se nazývá **pojmové pole**. Při utváření pojmového systému je třeba mít na paměti:

- oblast vědění, v níž pojem vznikl
- očekávání cílových uživatelů
- obor, který tvoří rámec (ISO 704)

Když se pojmy skládají do vztahů, existuje několik způsobů, jak je uspořádat, podle toho, v jakém vztahu se pojmy nacházejí. Pojmové systémy dělíme na **hierarchické** a **nehierarchické** (neboli asociativní). Hierarchické pojmové systémy se dále dělí na **generické** a **partitivní**. (ISO 704)

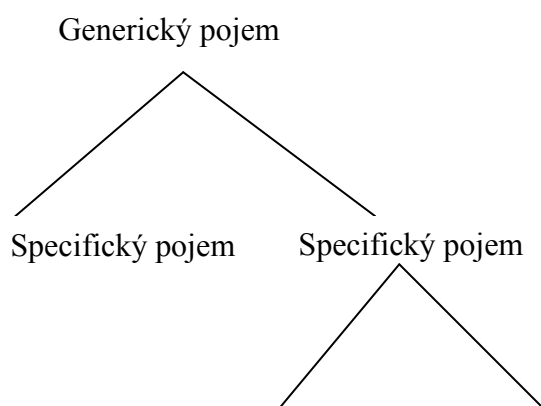
---

¹¹ Např. „stůl“

Hierarchický pojmový systém obsahuje nadřazené pojmy, ze kterých se vyděluje alespoň jeden podřazený pojem. Pojmy, které se nacházejí v jedné rovině jsou souřadné. V generickém vztahu intenze podřazeného pojmu zahrnuje i nadřazený pojem a k tomu alespoň ještě jednu charakteristiku. Nadřazený pojem v generickém vztahu se nazývá **generický**, podřazený **specifický** (např. nábytek – generický pojem, židle – specifický pojem). Takový pojmový systém je podle ISO 704 reprezentován **pojmovým diagramem v podobě stromu**, nebo **systematickým seznamem pojmů**.

Pojmový diagram v podobě stromu:

Systematický seznam pojmů:

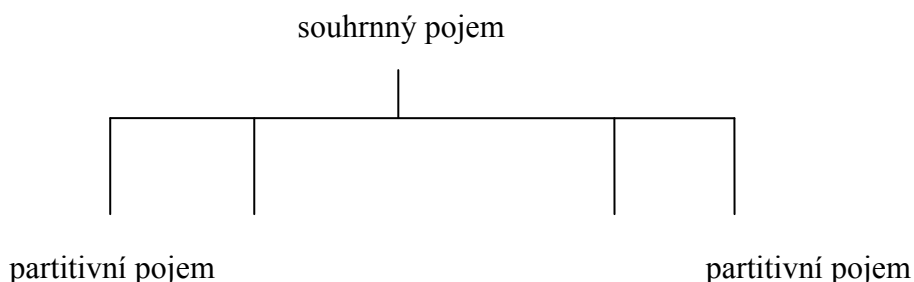
- 1 generický pojem
  - 1.1 specifický pojem
  - 1.2 specifický pojem
    - 1.2.1
    - 1.2.2

V partitivních vztazích nadřazený pojem představuje celek, zatímco podřazený část tohoto celku. Nadřazený pojem se nazývá **souhrnný**, podřazený **partitivní** (např. strom – souhrnný pojem,

kořen, větev, kmen – partitivní pojmy). Takový pojmový systém je reprezentován **diagramem v podobě vidlice neboli hrábí**. (ISO 704)

Diagram v podobě vidlice neboli hrábí:

Asociativní vztahy ukazují tematické souvislosti mezi pojmy jako například příčinu a důsledek (exploze a zničení), proces a metodu (skladování a zmrazení), činnost a místo (těžba uhlí a důl), předmět a činnost (vrtačka a vrtání), proces a produkt (pletení a svetr). (Meyer, Eck, Skuce 103 – 104)

Doposud byly zkoumány jednoduché pojmové systémy, které jsou užitečné pro základní terminologický management, protože uživatelům umožňují pracovat pouze se základním pojmovým systémem. Složitější vztahy se zobrazují s pomocí tzv. multidimenzionálních pojmových systémů s použitím dvojrozměrného nebo trojrozměrného prostoru. (Wright 90) Nevýhodou je, že je složité zobrazit tyto pojmové systémy na obrazovce počítače. Je třeba použít velkou plochu nebo k zobrazení dalších dimenzí užít různých barev nebo použít program, který nám umožní vložit hypertextové odkazy. Kliknutím na tyto odkazy se v novém okně zobrazí doplňující pojmový systém.

2.4 Vypracování definic pojmů

Terminologická a terminografická definice „definuje pojem jakožto jednotku s jedinečnou intenzí a extenzí. Jedinečná kombinace charakteristik tvořících intenzi identifikuje pojem a odlišuje ho od jiných pojmů. Kvalita většiny terminologických produktů je podmíněna kvalitou definic.“ (ISO 704) Před vytvořením definice daného pojmu je třeba určit vztahy mezi tímto pojmem a pojmy, které s ním souvisejí, a vytvořit model pojmového systému, v němž se daný pojem vyskytuje. Lze převzít existující definice, ale pouze v případě, že odrážejí příslušný pojmový systém. V opačném případě musí být upraveny. Některé definice jsou natolik jednoduché, že mohou být považovány za termíny a naopak některé termíny jsou natolik složité, že je možné použít je jako definice¹². Začíná se definováním nadřazených pojmů. Při tvoření nových definic jsou využívány základní pojmy nebo pojmy, které jsou definovány na některém jiném místě dokumentu, se kterým pracujeme. Při vytváření pojmového systému a definic musí být odděleny pojmy, které jsou natolik známé, že nemusí být definovány. (ISO 704)

Terminologické a terminografické definice by měly podle ISO 704 splňovat následující kritéria:

- **systémová povaha definic:** odráží pojmové vztahy, používá například nadřazené a podřazené pojmy tak, že je možné zrekonstruovat pojmový systém.
- **stručnost:** definice obsahuje pouze ty informace, které činí pojem jedinečným. Další informace je možné uvést v poznámce¹³
- definice musí **popisovat pouze jeden pojem**, nesmí zahrnovat skryté¹⁴ definice

---

¹² Např. „vlastní hodnocení školy“

¹³ Poznámky obsahují sekundární a zvláštní informace (vysvětlující informace, nepodstatné charakteristiky) pojmu. Je třeba zřetelně je odlišit od definice. Kromě poznámky je možné připojit grafické znázornění, které ilustrují charakteristiky pojmu a/nebo vztahy k jiným pojmům. (ISO 10241)

¹⁴ Skrytá definice definuje další pojem, který je součástí jiné definice, např. pojem grafitová tužka, definice: tužka, jejíž dřevěný obal je umístěn kolem grafitu, **měkké, černé formy uhlíku**. (ISO 704)

- extenze a charakteristika v definici musí být **adekvátní pojmovému systému** v daném oboru. Pokud není pojmové pole jasné, je třeba na začátek definice připojit vymezuující označení, např. <programování>

Správnost definice se ověřuje tzv. substitucí. (ISO 704) V praxi to znamená, může-li definice v textu zaměnit termín, aniž by došlo ke změně nebo ztrátě významu, je vytvořena správně.

Klasifikace definic, která se jeví pro tuto práci klíčovou, je podle intenze a extenze pojmu (ISO 704). Existují tedy definice intenzionální (obsahové) a extenzionální (rozsahové).

Intenzionální definice jsou založeny na pojmových vztazích stanovených v průběhu analýzy a nejlépe ukazují podstatné charakteristiky pojmu v pojmovém systému. Uvádějí pojem, který je definovanému pojmu buď přímo nadřazen, nebo se nachází na ještě vyšší úrovni. (ISO 704) Intenzionální definice dále rozčleňujeme na definice založené na generickém nebo partitivním vztahu. Generické definice obsahují nadřazené a podřazené pojmy (např. „grafitová tužka“: tužka, jejíž grafitové jádro je pevně (neposuvně) uchyceno v dřevěném obalu, který se pro užívání odstraňuje zahrocením). Při partitivních vztazích je nejdříve provedena analýza souhrnného pojmu, pak jeho vztah k partitivnímu pojmu. Používá se pouze v případě, když pojem tvoří podstatnou část souhrnného pojmu a jeho extenze je úplná (např. „trubice na tuhu“: ta část posunovacího mechanismu tuhy, která je určena k uložení vyměnitelné tuhy a k jejímu vedení při posunování). Tento typ definice obvykle začíná formulacemi jako: část, díl, doba, období (čeho), pak následuje příslušný nadřazený (souhrnný) pojem a vymezuující charakteristiky.

Extenzionální definice je aplikována jen tehdy, pokud je příliš obtížné vypracovat definici intenzionální. Je třeba sepsat podřazené pojmy, a to pouze v jedné dimenzi. Soupis má obsahovat pojmy zobrazující objekty, které tvoří extenzi. (ISO 704) (např. planety sluneční soustavy)

Každá nová definice podléhá kritériím správného tvoření. Pokud existuje definice normalizovaná, musí být přejata. (ČSN 01 0500) Pokud je vytvářena definice nová, je třeba, aby se dodržovala určitá gramatická pravidla. Definice musí mít stejnou gramatickou formu jako termín (např. při definování slovesa musí být použito slovesné vyjádření, při definici podstatného jména musí být v definici užito podstatného jména v jednotném čísle). V českém jazyce na rozdíl od anglického musí být brán ohled na slovesný vid nejen u sloves, ale i u přídavných jmen slovesných. (ČSN 01 0500) Definice je tvořena podmětem (definiendum, označení), sponou a přísudkem (definiens). Podmět je část definovaná a přísudek je část definující. (ISO 704) V anglickém jazyce definice nesmí začínat členem, v českém ukazovacím zájmenem, které je chápáno jako obdoba členu. Definice nesmí začínat slovy: „termín, který popisuje...“, nesmí opakovat termín: „[termín] znamená...” (ČSN 01 0500)

Norma ISO 704 vyděluje tři typy **vadných definic**:

- **Definice kruhem**: označení se opakuje v rámci jednotlivé definice, popř. dva pojmy jsou definovány jeden druhým v rámci systému definic (např. „výška stromu“: nesprávná definice: výška stromu měřená od povrchu půdy k vrcholu stromu; opravená definice: vzdálenost mezi povrchem půdy a vrcholem stromu).
- **Neúplná definice**: v extenzionálním typu definice musí být výčet podřazených pojmů úplný. Chybou je, když je definice příliš široká (tj. obsahuje i objekty, které do extenze pojmu nepatří), nebo je naopak příliš úzká.
- **Negativní definice**: definice musí popisovat, co pojem je, nikoliv co není¹⁵.

---

¹⁵ Výjimkou jsou případy, kdy nepřítomnost určité charakteristiky tvoří podstatu pojmu, např. „Neshoda: neplnění stanoveného požadavku“ (ISO 704)

2.5 Tvoření termínů

Tvoření termínů je cílená lidská činnost (Sager 24), které se věnují odborníci, jež mají potřebu vytvářet nové výrazy. Termínem označují ve speciálním jazyce všeobecný pojem. V protikladu k této cílené činnosti se nachází fenomén náhodného vzniku slov. Oproti všeobecným pojmům stojí pojmy individuální, které jsou označeny vlastním názvem. Jak individuální, tak všeobecné názvy mohou být označeny symbolem. (ISO 704)

Při tvoření termínů bychom měli dodržovat monosémii, při které jeden pojem odpovídá jednomu termínu. Tento stav je v terminologii ideálním. Před vytvořením nového termínu musíme prověřit, zda už nebyl zaveden jiný termín. Pokud již existuje termín pro pojem, se kterým pracujeme, není vhodné měnit jej, a to i když byl zvolen neadekvátně¹⁶. (ISO 704)

Termíny lze tvořit primárním nebo sekundárním způsobem. (Sager 27) Primární tvoření terminologických jednotek je obvykle spontánní. Termín není odvozen od jiného termínu a vzniká v jednom jazyce jako výsledek vědeckého bádání nebo technologického vývoje. Termín je přiřazen pojmu, který byl vytvořen ve specifickém prostředí (např. název stroje). Kromě termínu je obvykle vytvořena i definice. Termín i definice mohou být pouze provizorní, dokud je neschválí odborná komise. Sekundární tvoření termínů je vždy motivováno dříve vytvořenou terminologií. V tomto případě je vytvářen termín pro již existující pojem. K sekundárnímu tvoření termínů dochází např. při harmonizaci pojmového systému v jednom nebo ve více jazycích. (Sager 26 – 28)

Kromě primárního a sekundárního tvoření termínů, které je podmíněno různými vnějšími vlivy, vydělíme tvoření termínů z hlediska morfo-syntaktické struktury a sémantiky, které se

---

¹⁶ Např. čtenářská gramotnost (gramotností není myšleno pouze dovednost čtení a psaní, ale také schopnost pracovat s textem, schopnost porozumění textu i v předmětech jako je matematika, fyzika apod.)

objevuje smíšeně při tvoření nových lexikálních jednotek, využívání existujících lexikálních jednotek a výpůjček z jiných oborů nebo jazyků.

Tvoření **neologizmů** je v anglickém i českém jazyce poměrně vzácné (např. gas). Neologizmy označují buď nové pojmy, nebo některé vžité pojmy. (ISO 704) Daleko častější je **derivace** s pomocí prefixů (např. superelevation), infixů a sufixů (např. stabilize). Odvozování je častým způsobem tvoření neologizmů také v českém jazyce. Vzniká přidáním přípony ke slovnímu základu, např. pekař, předpony, např. praobyvatel, kombinovaným odvozováním, např. bezmotorový.

Dalším morfologickým postupem při tvoření neologizmů je **skládání**, při kterém se spojí více kořenů, ale vznikne pouze jediný pojem. Výsledkem skládání jsou složené termíny (např. overload relief valve) nebo stažené termíny, které byly před stažením zkráceny (např. infotainment). V českém jazyce skládáním vznikají nevlastní složeniny, tzv. spřežky, např. zemětřesení, a vlastní složeniny, které jsou nerozložitelné, např. šterkopísek¹⁷, krátkosrstý¹⁸).

S pomocí syntaktických prostředků vznikají frazeologická terminologická sousloví s přeneseným významem (např. černá skříňka, Mléčná dráha). Složené termíny mohou být spojeny prostřednictvím spojovníku (např. high-tension wire) nebo sloučeny (např. light sensitive) nebo spojeny úplně (např. outfall). (Sager 34)

Nové lexikální jednotky vznikají také **krácením/kompresí**. Krácené podoby jsou typické pro anglický jazyk; hlavním kritériem je snadná výslovnost (např. lab, math, mike). ISO 704 rozděluje kompresi na krátké podoby, které vzniknou užitím menšího počtu slov pro označení téhož pojmu, useknuté termíny (např. flu), zkratky (např. etc.), iniciálové zkratky (např. EU), akronyma neboli zkratková slova (např. UNESCO).

---

¹⁷ Slučovací/koordinační složenina

¹⁸ Určovací/subordinační složenina

Termíny je možné tvořit také prostřednictvím **existujících lexikálních jednotek**. Takovým způsobem je konverze (např. output – to output). Kromě konverze, tedy morfologického způsobu tvoření termínů, existuje i sémantický způsob. Patří sem terminologizace slova z běžného jazyka (např. obvod), zpřesňování významu slov z běžného jazyka (např. čočka – původně semena rostliny, později v anatomii), metaforické přenášení významu (lopatka, talíř, buben), metonymické přenášení významu na základě věcné souvislosti (např. vedení – původně usměrňování pohybu, později zařízení). V anglickém jazyce např. arm, L-shaped room, goose-neck lamp. (ISO 704, Sager 29 – 35)

Jako poslední způsob tvoření termínů uvádíme mezijazykové výpůjčky a výpůjčky z jiných oborů (např. virus, hardware). Buď si můžeme termíny vypůjčit **přímo** (např. abraum-salt¹⁹), nebo použijeme doslovný překlad, tzv. **kalkování**. Kalkování není typické pro český jazyk. Mezijazykové výpůjčky se používají v případě, že v domácí terminologii neexistuje vhodný termín. Cizí termín v českém jazyce často nabízí lepší odvozování než víceslovný domácí termín. Cizí termín není vhodné přejímat, pokud narušuje strukturu terminologického systému českého, popř. anglického jazyka.

2.5.1 Typy termínů

Z hlediska morfologie lze termíny rozdělit na jednoduché, složené, fráze, kolokace a zkratky. (Wright 14) Jednoduché termíny mají jeden kořen, složené dva nebo více kořenů. Kolokace jsou kombinací frazeologických jednotek. Fráze jsou typičtější pro románské jazyky. Germánské a slovanské jazyky dávají přednost složeným termínům, ale objevují se zde i fráze typu „black and white“. (Sager 35) Z toho vyplývá, že tvoření termínů je podmíněno

---

¹⁹ termíny z oblasti mineralogie a geologie jsou v anglickém jazyce vypůjčeny z němčiny (Sager 39)

fonologickou, morfologicko-syntaktickou a lexikální strukturou každého jazyka.

V terminologickém projektu se budu zabývat termíny z hlediska jejich přijatelnosti. V tomto ohledu ISO 1087-1 odlišuje termíny preferované, dovolené a nevhodné. Preferovaný termín je „na základě stupnice hodnocení přijatelnosti termínu hodnocen jako primární termín pro daný pojem.“ (ISO 1087-1) Dovolенý termín je synonymem k preferovanému. Oproti nim stojí termín nevhodný, na který je na stupnici hodnocení nahlíženo jako na nežádoucí.

Normy ISO jmenují i další typy termínů, jejichž hodnocení nepojí stejná kritéria. Vydělujeme tedy např. termíny přejaté, nové, zastaralé, stažené atp.

2.5.2 Principy tvoření termínů

Každý jazyk musí dodržovat určité principy tvoření terminologických jednotek. Málokdy lze dodržet všechny principy.

Ideálním stavem by bylo, kdyby se tvoření termínů řídilo **významovou průzračností** (ISO 704), tzn. že, morfologický tvar termínu by byl alespoň částečně vyvozen z jeho fyziologických vlastností. Termín průzračný/motivovaný je vytvořen prostřednictvím klíčové, obvykle vymezující charakteristiky. Jeho význam je tedy součástí jeho morfologické struktury (např. chalk-board). V terminologii mnoha oborů přesto převládají termíny nemotivované.

Důležitým principem tvoření termínů je **jednotnost**. Pokud je terminologie jednotná, jednotlivé termíny vycházejí z pojmového systému, který je koherentní a systematický. Nesmí to být nahodilý soubor termínů. Také termíny by měly mít jednotný morfologický tvar (např. všechny syntetické tkaniny mají příponu –on: nylon, silon, krepsilon, dederon atd.)

V českém jazyce se dává přednost produktivnímu, nejlépe jednoslovnému tvoření slov, protože umožňuje další odvozování, a tím splňuje princip **nosnosti** neboli **derivativnosti** (např. impedance je vhodnější než zdánlivý odpor).

Termíny musí být v souladu s principy **jazykové správnosti** a **ekonomie**.

Posledním principem je **preference domácího jazyka** (ISO 704). V českém jazyce dáváme všeobecně přednost termínům vytvořeným prostředky rodného jazyka, ale pokud chceme dodržet princip nosnosti, je někdy nutné termín převzít z jiného, nejčastěji z anglického jazyka, protože jednoslovný termín se odvozuje lépe než termín víceslovný. Sager vyděluje dvě skupiny terminologů – „strikní“ a „benevolentní“. Striktní terminologové preferují terminologii, která vznikla na domácí půdě, ale tolerují i mezinárodní terminologii. Zastánci druhé skupiny tvrdí, že výpůjčky z jiných jazyků mohou koexistovat a být ovlivňovány domácími termíny.

3 Harmonizace pojmových systémů

3.1 Harmonizace pojmových systémů podle ISO 860

Norma ISO 860 se zabývá metodologickým přístupem k mezinárodní harmonizaci pojmů, pojmových systémů, definicí, termínů a terminologických systémů. Je nutné zdůraznit, že se postupuje ve dvou rovinách, které lze rovněž nazvat fázemi. První fází je práce s pojmy, na které je terminologická práce v podstatě založena. Druhou fází je práce s termíny. Důležitým poznatkem je, že rozdíly mezi pojmy nemusí být znát v rovině termínů. A naopak podobnost termínů v různých jazycích neznámá, že i pojmy, ke kterým se tyto termíny vztahují, jsou identické. **Harmonizace pojmů** je „činnost vedoucí k odstranění drobnějších rozdílů mezi dvěma nebo více pojmy, mezi kterými již existuje úzký vzájemný vztah. Je nedílnou součástí normalizace.“ (ISO 860) **Harmonizace termínů** je „činnost vedoucí k označení jednoho pojmu v různých jazycích takovými termíny, které odrážejí stejné nebo podobné charakteristiky nebo mají stejnou nebo jen málo odlišnou formu.“ (ISO 860)

Při harmonizaci se porovnávají a usouvztažňují pojmové systémy. Harmonizaci pojmů lze provádět v rámci jednoho nebo dvou jazyků, ale nikdy nesmíme přímo převést celý pojmový systém do jiného jazyka. Pokud pracujeme pouze s jedním jazykem, můžeme porovnávat pojmové systémy z různých oborů.

3.2 Jednotlivé kroky harmonizace

Před tím než přistoupíme k samotné harmonizaci, provedeme analýzu oboru. Možnosti harmonizace stanovíme tím, že zjistíme podobnosti a rozdíly mezi pojmy. Pokud je obor, s jehož pojmy pracujeme, stabilní, existuje v něm tradice normalizace a zabývá se konkrétními objekty, je velice pravděpodobné, že mezi pojmy budou podobnosti. Pokud v oboru existuje několik teoretických přístupů nebo je nový a rychle se rozvíjí, najdeme mezi pojmy rozdíly.

Takový obor se většinou zabývá humanitními nebo sociálními vědami. Při vstupní analýze porovnáváme pojmy označené termíny v jednotlivých jazycích. Zjišťujeme, které charakteristiky pojmů jsou v jednotlivých jazycích společné a které se liší. Potom pod odborným vedením rozhodneme, zda je harmonizace možná.

Při samotném procesu harmonizace pracujeme se seznamem termínů, který jsme sestavili podle ISO 10 241 v první fázi naší práce, a s pojmovým systémem, který jsme vytvořili v druhé fázi podle stejné normy. Při práci přihlížíme k počtu pojmů, bereme ohled na vztahy mezi pojmy, hloubku strukturování a typy charakteristik použité k vypracování pojmových systémů. (ISO 860)

Musíme dbát na to, abychom pojmy analyzovali porovnáváním definic, nikoliv termínů. Po porovnání všech definic jsme schopni rozhodnout, zda jsou si podobné, nebo se liší. Definice musí být vybrány ze spolehlivých zdrojů. Pokud se termíny v různých jazycích vztahují k témuž pojmu, je harmonizace u konce. Pokud najdeme rozdíly v intenzi a extenzi pojmu, s pomocí odborníka zjistíme, zda jsou relevantní natolik, že vypovídají o existenci několika různých pojmů. Důsledkem takového postupu je, že musí být doplněna místa v harmonizovaném pojmovém systému. V případě, že rozdíly nejsou významné, požaduje se pouze jeden pojem, který musí být definován ve všech jazycích shodně.

Pokud jsou pojmy identické, lze provést harmonizaci termínů.

4 Terminografie

Poslední fází práce je tzv. terminografie, tedy zaznamenání terminologických údajů. V této práci se soustředím na tvorbu terminologické databáze, ze které vznikne tištěný výstup v podobě terminologického slovníku (glosáře) podle ISO 10 241. Machová (1995) uvádí, že cílem terminografie je popsat slovníkovou formou lexikální jednotky označované jako termíny. Tyto termíny jsou součástí nějaké tematické oblasti. Výsledek terminologické práce by měl zpřístupnit uživateli informace tak, aby ho mohl používat při doplňování chybějících informací a řešení problémů v komunikaci. (Machová 138)

4.1 Tvorba terminologické databáze

Terminologická databáze je v mezinárodní terminologické normě ISO 1087-1 pojem podřazený pojmu terminologická databanka. „Terminologickou databankou se rozumí komplexní soubor informací o termínech (spojených s odpovídajícími pojmy) z jednoho nebo více jazyků a z libovolné tematické oblasti, který je uložen na počítačových médiích ve formě terminologických záznamů.“ (Machová 153) Výhodou terminologické databanky a databáze je, že informace mohou být nepřetržitě aktualizovány. Díky přidávání nových pojmů a termínů nedojde k zastarání dokumentu. Jejich velkou předností je, že je z nich možno vygenerovat různé typy terminologických slovníků. Každý z těchto slovníků může mít jinou strukturu hesla podle toho, pro jakou skupinu uživatelů má sloužit.

V zahraničí se terminologické databáze vytvářejí už více než padesát let. Oproti tomu v České republice tvorba databází nemá velkou tradici a oproti Wüsterovské škole zaostává.

Struktura údajů terminologického záznamu v databázi pro tuto práci je: identifikátor pojmu, termín, synonyma, definice, poznámka anebo příklad, odkaz na pramen, anglický ekvivalent (na stejném

řádku a se stejným pojmovým identifikátorem), synonyma, definice, poznámka anebo příklad a odkaz na pramen.

4.2 Tvorba terminologického glosáře podle ISO 10 241

Glosář²⁰ je druh terminologického slovníku, který vzniká v případě zkoumání velmi úzce specializované, aktuální terminologie. „Podstatnými vlastnostmi glosáře je tedy nejen malý rozsah, nýbrž i přesné zacílení na malou skupinu uživatelů. Glosáře neobsahují základní terminologii oboru, ale terminologii vysoce specializovanou a aktuální.“ (Machová 142) Termíny, se kterými pracujeme, se nazývají hesla. Každé musí obsahovat alespoň číslo, preferovaný termín, který reprezentuje pojem, a definici pojmu. V případě potřeby je možné heslo doplnit o výslovnost, zkrácenou podobu, plnou podobu, je-li preferovaným termínem zkratku, značku, gramatické údaje, oblast užití, citované zdroje, nepreferovaný termín, popř. termíny (dovolený, nevhodný, zastaralý, nový, vyšlý z úzu atd.), další reprezentace pojmu (např. vzorec, obrázek), odkazy na související hesla, příklad nebo příklady užití termínu, poznámku a ekvivalentní termíny v jiných jazycích. Hesla mohou být uspořádána vertikálně, horizontálně nebo smíšeným způsobem. Je však důležité, aby řazení hesel bylo v celém slovníku jednotné. (ČSN 01 0500) V této práci budu uvádět identifikátor pojmu (číslo hesla), termín, synonyma, definice, poznámku anebo příklad, anglický ekvivalent (se stejným pojmovým identifikátorem), synonyma, definice a poznámku anebo příklad.

Číslo hesla se podle ČSN 01 0500 řadí na začátek hesla, používá se tučné písmo. Číslo bude v projektu zároveň naznačením postavení pojmu v pojmovém systému.

Příklad:

1

---

²⁰ Machová vyděluje tyto typy terminologických slovníků (TS): výkladové jednojazyčné TS, výkladové dvoujazyčné TS, výkladové vícejazyčné TS, překladové dvojjazyčné TS, překladové vícejazyčné TS, historické TS a glosáře.

1.1

Za číslem bude na novém řádku tučným písmem a malými písmeny následovat preferovaný termín. Velká písmena se používají v souladu s pravopisnými normami českého a anglického jazyka.

Příklady:

hodnocení škol

vlastní hodnocení školy

hodnocení škol Českou školní inspekcí

sebehodnocení

Preferovaný termín bude v této práci umístěn samostatně na jednom řádku. V rámci snahy o monosémii budeme za preferovaný považovat pouze jeden, nejvhodnější termín.

V závorce může být uvedena ta část termínu, která může být vypuštěna. Termín je většinou uváděn v nominativu singuláru (v angličtině bez členu), slovesa jsou v infinitivu (v angličtině bez „to“).

Příklad:

vlastní hodnocení (školy)

Zkrácené podoby se zaznamenávají za plnou podobou (pokud je plná podoba preferovaným termínem) ve vertikálním uspořádání na samostatném řádku.

Příklad:

Česká školní inspekce

ČŠI

Dovolené termíny jsou v pořadí podle preference zaznamenány na samostatných řádcích nebo odděleny středníkem.

Příklad:

vlastní hodnocení školy

autoevaluace

interní evaluace

Termíny nevhodné, zastaralé a vyšlé z úzu se uvádějí standardním písmem v abecedním pořadí na samostatných řádcích.

Příklad:

sebehodnocení

sebe-hodnocení (nevhodný termín)

Gramatické informace jsou za termínem na témže řádku standardním písmem. Předchází jim čárka. Nejčastěji se uvádí slovní druh (sub, adj), rod (m,f,n) a číslo (sing, pl).

Příklad:

sebehodnocení, sub, n, sing i pl

Definici zaznamenáme na novém řádku za gramatickými informacemi standardním písmem, malými písmeny včetně počátečního s výjimkou velkých písmen tam, kde to vyžaduje pravopis daného jazyka. Za definicí se nepíše tečka.

Příklad:

hodnocení škol

označení činnosti, která systematickým sbíráním informací a dat určuje kvalitu a efektivnost průběhu a výsledků vzdělávání s cílem zlepšení jejich úrovně

Při abecedním řazení termínů můžeme od nevhodného termínu odkázat na termín preferovaný. Dává se přednost používání systematického řazení podle pojmového systému.

Příklad:

sebe-evaluace

VIZ sebehodnocení

Pod definicí může následovat poznámka.

Příklad:

4.4

inspektor, sub, m, sing

osoba (zaměstnanec České školní inspekce), která se podílí na procesu **hodnocení škol (1)**

POZNÁMKA - Hodnotí podmínky, průběh a výsledky vzdělávání (nemá v kompetenci hodnotit osoby). Přístupy různých evropských inspekcí se liší.

II Terminologický projekt v oblasti „hodnocení školy“

Projekt se zabývá terminologií z oblasti pedagogiky, přesněji řečeno její podoblastí „hodnocení školy“. Zejména „vlastní hodnocení školy“ začalo být u nás aktuální až v devadesátých letech dvacátého století a terminologie je v této oblasti doposud neucelená a nenormalizovaná. Záměrem tohoto projektu je aplikovat v praxi teoretické poznatky, kterým jsem se věnovala v první části této práce. Porovnáám český a skotský systém hodnocení škol a navrhnou systematické používání terminologie v této oblasti. Vytvořím dvojjazyčnou česko-anglickou databázi s tištěným výstupem v podobě dvojjazyčného glosáře podle terminologické normy ISO 10 241. Glosář i databáze mohou sloužit například školním inspektorům, pedagogům, studentům a jiným zájemcům o tuto problematiku jako vzor pro správné používání doposud neucelené české terminologie a jejích anglických ekvivalentů.

1 Tvorba korpusu a seznamu termínů v tematické oblasti „hodnocení školy“

V této etapě práce jsem shromáždila prameny a s pomocí programu Excel jsem začala zaznamenávat excerpce termínů, definic a kontextů všech pojmů, které se zdály být relevantní v tematice „hodnocení školy“. Při pročitání odborné literatury jsem nashromáždila cca 300 termínů, ze kterých jsem do databáze použila jen zhruba šestinu. V průběhu excerpce a tvorby korpusu jsem si vytvořila kódový systém, prostřednictvím kterého jsem do korpusu zaznamenávala použité prameny a postupně si tvořila představu o budoucí typologii pramenů. U českých pramenů jsem dávala přednost nejnovějším titulům, protože odborné knihy vydané v roce 2007 používají ucelenější terminologii než knihy vydané dříve. V české terminologii jsem měla k dispozici *Školské zákony s komentářem a prováděcí předpisy*. Termíny používané v těchto zákonech byly pro mou práci klíčové, protože na rozdíl od odborných publikací nevychází z překladů anglicky psané odborné literatury a řídí se jimi jak školy, tak i školní inspektoři České školní inspekce, kteří ve svých zprávách musí používat tuto terminologii.

Anglická terminologie je komplikovaná v tom, že neexistuje ucelený mezinárodní systém, to znamená, že národní varianty některých termínů koexistují (anglicky mluvící země používají některé termíny svým specifickým způsobem). Proto jsem vycházela z britské, zejména ze skotské terminologie zaznamenané ve slovníku *Dictionary of Education* a z dokumentu sestaveného Inspektorátem Jejího Veličenstva (Her Majesty's Inspectorate of Education) s názvem „*How Good Is Our School?*“ K volbě skotského národního systému mě přiměla i možnost konzultovat výběr charakteristik a termínů se skotským inspektorem Inspektorátu Jejího Veličenstva.

Typologie českých pramenů z hlediska spolehlivosti a adekvátnosti od nejlepšího po nejhorší:

- zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů (dále jen školský zákon)
- zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o pedagogických pracovnících)
- vyhláška č.15/2005 Sb., kterou se stanoví náležitosti dlouhodobých záměrů výročních zpráv a vlastního hodnocení školy
- Konzultace odborníků
- VAŠŤATKOVÁ, J. 2007. *Úvod do autoevaluace školy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 188 s.
- ZEDKOVÁ, L. 2007. *Vlastní hodnocení školy*. b.m.: b.n., 2007. 23 s.
- MICHEK, S. JEZBEROVÁ, R., KOČKOVÁ, D., VAŠÁKOVÁ, V. 2006. *Příručka pro sebehodnocení poskytovatelů odborného vzdělávání*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. 84 s.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 1995. *Pedagogický slovník*. 4. akt. vyd. Praha: Portál, 2002. 322 s.
- NEZVALOVÁ, D. 2003. *Kvalita ve škole*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 111 s.
- MAREŠ, J., GAVORA, P. 1999. *Anglicko-český pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1999. 216 s.
- SEEBAUER, R., MAŇÁK, J. 1999. *Německo-anglicko-český pedagogický slovník*. Brno: Paido, 1999. 174 s.
- překlad anglických dokumentů²¹

---

²¹především: *Jak dobrá je naše škola? Sebeevaluace založená na kritériích kvality*

Typologie anglických pramenů z hlediska jejich spolehlivosti a adekvátnosti od nejlepšího po nejhorší:

- LAWTON, D., GORDON, P. 1993. *Dictionary of Education*. Sevenoaks (UK): Hodden&Stoughton, 1993. 200 p.
- OLSTER, DA., et al. 2001. *How Good Is Our School? Self-evaluation Using Quality Indicators*. 2nd ed. Norwich (UK): Her Majesty's Stationary Office, 2002. 72 p.
- Konzultace s rodilými mluvčími, kteří jsou zároveň odborníky v dané oblasti
- *Analytic Quality Glossary* [online]. Sheffield (UK): Centre for Research and Evaluation, 2004 – 2008 [cit. 30.ledna 2008]. Dostupné na internetu: <qualityresearchinternational.com>.
- *HMIE - Improving Scottish Education* [online]. Livingston (UK): Her Majesty's Inspectorate of Education [cit. 7. února 2008]. Dostupné na internetu: <hmie.gov.uk>.
- *Glossary* [online]. Nova Scotia (Canada): Nova Scotia Agricultural College [cit. 30.ledna 2008]. Dostupné na internetu: <nsac.ns.ca/cde/staff/lcj/development/prototype/glossary.htm>.
- *Glossary of terms* [online]. Chicago: Northeastern Illinois University, 2000 – 2006 [cit. 21.února 2008]. Dostupné na internetu: <neiu.edu/~dbehrlic/hrd408/glossary.htm>.
- *List of Evaluation Glossary Terms* [online]. Kalamanzoo (USA): West Michigan University [cit. 21.února 2008]. Dostupné na internetu: <ec.wmich.edu/glossaryList.htm>.

2 Tvorba a grafická reprezentace pojmového systému

2.1 Zařazení pojmů do vztahů, vypracování definic pojmů, volba termínů a jejich synonym v českém jazyce

Pojmový identifikátor: 1

Preferovaný termín: **hodnocení školy**

Dovolený termín: (pedagogická) evaluace

Definice:

označení činnosti, která systematickým sbíráním informací a dat určuje **kvalitu (3)** a **efektivnost (2)** průběhu a výsledků vzdělávání s cílem zlepšení jejich úrovně

Zdroje:

Školský zákon 32

Úvod do autoevaluace školy 9 – 10

konzultace s odborníkem

Tento pojem je v tomto pojmovém systému generický. Prostřednictvím odborné literatury jsem provedla excerpci charakteristik a vytvořila intenzionální definici. Vybrala jsem pouze ty charakteristiky, které jsou pro tento pojmový systém podstatné.

Při výběru označení jsem měla k dispozici dva termíny – „hodnocení“ a „evaluace“. Jedním z názorů je, že termín „hodnocení“ je nevhodný, protože se oproti „evaluaci“ váže pouze k přítomnosti a postrádá systematickosti a dlouhodobost (Vašátková 9). Vzhledem k tomu, že pedagogická terminologie je oblastí, pro kterou je důležitý postoj či náhled nějaké školy, rozhodla jsem se v české terminologii dát přednost školskému zákonu a termíny z odborné literatury (jakým je v tomto případě termín evaluace) uvádět jako dovolená synonyma. Terminologie v této oblasti prochází v současné době živelným vývojem a sami odborníci ji nepoužívají uceleně, tzn. např. termín „hodnocení“ používají i ve

smyslu dlouhodobosti a systematičnosti. Tak je tomu i ve školském zákoně, který hovoří o hodnocení, průběhu a výsledku vzdělávání a chování žáků. (školský zákon 346)

Přikláním se k tomu, aby termín evaluace ustoupil termínu hodnocení také proto, že nemá český slovní základ, tudíž porušuje princip preference domácího jazyka (viz **I, 2.5.2 Principy tvoření termínů**).

Pojmový identifikátor: **2**

Preferovaný termín: **efektivnost školy**

Dovolený termín: efektivita

Definice:

komplexní pojem vyjadřující, za jakých podmínek vedou určité vstupy vzdělávacích procesů k určitým výstupům

POZNÁMKA - Efektivnost školy v tomto kontextu označuje hlavně efektivnost vzdělávání.

Tento pojem se nachází v asociativním (nehierarchickém) vztahu ke generickému pojmu hodnocení. (viz **I, 2.3 Pojmové systémy**) Asociativní vztah je v pojmovém systému vyznačen oboustrannou šipkou a označen pojmovým identifikátorem s kombinací čísla a písmene.

Zdroje:

Kvalita ve škole

Úvod do autoevaluace školy 20

konzultace s odborníkem

Pojmový identifikátor: **2**

Termín: **kvalita školy**

Definice:

podstata **hodnocení (1)**, která označuje žádoucí a optimální úroveň fungování školy

POZNÁMKA – Kvalita školy v tomto kontextu označuje hlavně kvalitu vzdělávání.

Zdroje:

Úvod do autoevaluace 20

Pedagogický slovník (Průcha) 27

Průručka pro sebehodnocení

Kvalita ve škole

Tento pojem je stejně jako efektivita v asociativním vztahu ke generickému pojmu hodnocení. Je označen kombinací čísla a písmene.

Pojmový identifikátor: **2.1**

Preferovaný termín: **kritérium kvality**

Dovolený termín: indikátor

Dovolený termín: ukazatel

Definice:

určuje **kvalitu (3)** ve zvolené oblasti, charakterizuje žádoucí stav

Zdroje:

Úvod do autoevaluace školy 119

Průručka pro sebehodnocení

Konzultace s odborníky

Kvalita ve škole

„Kritéria“ jsou specifickým (podřazeným) pojmem k pojmu „kvalita“. Vašátková nepovažuje termíny „kritérium“ a „indikátor“ za synonyma. Kritéria podle ní „určují kvalitu ve zvolené oblasti,

charakterizují žádoucí stav a skládají se ze subkritérií“ (Vašátková 119), zatímco indikátory „slouží jako vodítko, pomocí kterého je úroveň dosažených cílů prokazatelná“. Oproti tomuto názoru školský zákon mluví pouze o kritériích a také ostatní odborníci nemají potřebu odlišovat kritéria od indikátorů. Proto je uvádím jako synonyma.

Pojmový identifikátor: **4**

Termín: **účastník hodnocení školy**

Definice:

učitel (4.1), žák (4.2), student (4.3), inspektor (4.4) a další osoby

Zdroje:

Školský zákon

Zákon o pedagogických pracovnících

Tento asociativní pojem byl přidán do pojmového pole, aby bylo možné zobrazit i partitivní vztahy mezi pojmy. „Účastník hodnocení školy“ představuje souhrnný (nadřazený) pojem, jehož definice je vytvořena výčtem partitivních (podřazených) pojmů. V pojmovém systému jsou partitivní pojmy zaznamenány prostřednictvím diagramu v podobě hrábí.

Pojmový identifikátor: **4.1**

Termín: **učitel**

Definice:

osoba, která se účastní procesu jak **vlastního hodnocení školy(1.2)**, tak i **hodnocení Českou školní inspekcí (1.1)**. Tradičně je považován za hlavní subjekt vzdělávání, zajišťující ve vyučování předávání poznatků žákům

POZNÁMKA – Učitel je termín podřazený termínu pedagog, který do sebe ještě zahrnuje termíny vychovatel, speciální pedagog, psycholog, pedagog volného času, asistent pedagoga, trenér a vedoucí pedagogický pracovník.

Zdroje:

Zákon o pedagogických pracovnících

Učitel (spolu s pojmy žák, student, inspektor a další účastníci hodnocení) jsou partitivní (podřadné) pojmy k souhrnnému pojmu účastník hodnocení školy. Jsou vyznačeny diagramem v podobě hrábí.

Pojmový identifikátor: **4.2**

Termín: **žák**

Definice:

účastník hodnocení školy (4) - dítě v základní nebo střední škole, které je v roli vyučovaného subjektu a které se účastní jak procesu **vlastního hodnocení školy (1.2)**, tak i **hodnocení Českou školní inspekcí (1.1)**

Zdroje:

Školský zákon

Pojmový identifikátor: **4.3**

Termín: **student**

Definice:

účastník hodnocení školy (4), který je v roli vyučovaného subjektu a který se účastní jak procesu **vlastního hodnocení školy (1.2)**, tak i **hodnocení Českou školní inspekcí (1.1)**

Zdroje:

Školský zákon

Pojmový identifikátor: **4.4**

Termín: **inspektor**

Definice:

účastník hodnocení školy (4), který je zaměstnancem České školní inspekce a který provádí inspekční činnost

Zdroje:

Školský zákon

Pojmový identifikátor: **4.5**

Termín: **další účastníci hodnocení školy**

Definice: zřizovatel, agentura, zákonný zástupce

Zdroje:

Školský zákon

Pojmový identifikátor: **1.1**

Preferovaný termín: **hodnocení škol Českou školní inspekcí**

Dovolený termín: vnější evaluace

Dovolený termín: externí evaluace

Zdroje:

Úvod do autoevaluace školy 10

Školský zákon

Tento pojem je specifickým pojmem ke generickému pojmu „hodnocení škol“. V pojmovém systému se nachází na stejné úrovni jako pojem „vlastní hodnocení školy“. Je zobrazen prostřednictvím diagramu v podobě stromu. Stejně je tomu i v anglickém pojmovém systému. Víceslovný termín je i podstatnou charakteristikou, proto jsem se rozhodla, že bude sloužit i jako definice.

Pojmový identifikátor: **1.2**

Preferovaný termín: **vlastní hodnocení školy**

Dovolený termín: vnitřní evaluace

Dovolený termín: interní evaluace

Dovolený termín: autoevaluace

Dovolený termín: sebeevaluace

Nevhodný termín: sebe-evaluace

Nevhodný termín: sebeoceňování

Nevhodný termín: sebezposuzování

Nevhodný termín: sebehodnocení

Definice:

druh **hodnocení škol (1)**, který označuje proces, při kterém škola zkoumá současný stav jakékoliv své oblasti s cílem jejího zlepšení

Zdroje:

Úvod do autoevaluace školy 10

Školský zákon

Konzultace s odborníky

Tento pojem je specifickým pojmem k pojmu hodnocení školy. Má mnoho synonym, která vznikla různými překlady především z angličtiny. Ve skotském systému hodnocení škol, se kterým porovnávám český systém, se tento pojem nazývá self-evaluation, z čehož vznikly termíny jako autoevaluace, sebeevaluace, sebe-evaluace apod. V jiných národních terminologiích je tento druh hodnocení označován jako internal evaluation. Rozhodla jsem se pro užití termínu vlastní hodnocení školy, protože se používá v kurikulárních dokumentech (= rámcový vzdělávací program a

manuály). Jeho nevýhodou je, že neplní princip jazykové ekonomie a princip derivativnosti.

Termín autoevaluace podle Vašátkové souvisí s vnitřní evaluací, ale nepokládá je za úplná synonyma.

V rámci snahy o monosémii považují termíny sebeoceňování, sebesuzování, sebehodnocení (Průcha, *Pedagogický slovník*) a sebe-evaluace (Nezvalová, *Kvalita ve škole*) za nevhodná synonyma. Pravděpodobně vznikla jako návrh na překlad anglického termínu self-evaluation. Kromě *Pedagogického slovníku* a publikace *Kvalita ve škole* jsem se s nimi v odborné literatuře nesetkala.

Termíny sebehodnocení a sebeevaluace se používají především ve smyslu hodnocení sama sebe (na individuální úrovni).

Z hlediska principů tvoření termínů je třeba brát v úvahu zejména nosnost termínu, jazykovou správnost, jazykovou ekonomii a preferovat domácí jazyk. V rámci nosnosti je nejvhodnějším termínem autoevaluace popř. sebeevaluace, protože jej lze bez problému skloňovat, lze z něj vytvořit adjektivum autoevaluační (sebeevaluační) a verbum autoevaluovat (sebeevaluovat). Tyto termíny splňují také princip jazykové ekonomie, protože jsou oproti termínu vlastní hodnocení, vnitřní evaluace a interní evaluace jednoslovné, ale porušují princip preference domácího jazyka. Další nevýhodou je nesnadná výslovnost.

Termín sebe-evaluace je naprosto nevhodný, protože narušuje princip jazykové správnosti. Český jazyk nepřipojuje prefixy s pomocí spojovníku.

Z termínů vnitřní evaluace a interní evaluace pokládám za hodnotnější první termín, protože je alespoň částečně vytvořen prostředky českého jazyka.

Pojmový identifikátor: 6

Termín: **hlavní oblasti vlastního hodnocení školy**

Definice:

jsou to podmínky ke vzdělávání, průběh vzdělávání, podpora školy žákům a studentům, spolupráce s rodiči, vliv vzájemných vztahů školy, žáků, rodičů a dalších osob na vzdělávání; výsledky vzdělávání žáků a studentů; řízení školy, kvalita personální práce, kvalita dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků; úroveň výsledků práce školy, zejména vzhledem k podmínkám vzdělávání a ekonomickým zdrojům

Zdroje:

Vyhláška č.15/2005 Sb., kterou se stanoví náležitosti dlouhodobých záměrů výročních zpráv a vlastního hodnocení školy

Tento pojem v této práci nebudeme dále dělit, protože jej nelze harmonizovat s oblastmi vlastního hodnocení školy ve Skotsku označenými jako „key areas of self-evaluation“. Dělení není jednotné, protože odráží nejen systém a priority jednotlivých zemí, ale může být odlišný také v různých školách.

Pojmový identifikátor: **5**

Preferovaný termín: **sebehodnocení**

Povolený termín: sebeevaluace

Definice:

je prováděno pracovníky školy na úrovni jednotlivce za účelem sebereflexe své práce a následného zlepšení

Zdroje:

Úvod do autoevaluace školy

Tento pojem je v asociativním vztahu s pojmem vlastní hodnocení školy. Dávám přednost termínu sebehodnocení, protože má český slovní základ.

2.2 Zařazení pojmů do vztahů, vypracování definic pojmů, volba termínů a jejich synonym v anglickém jazyce

Terminologické normy uvádějí, že na vícejazyčných terminologických projektech by měl pracovat mezinárodní tým terminologů. V případě diplomové práce bylo třeba požadavky norem přizpůsobit reálným možnostem, a tak jsem anglický pojmový systém vypracovala sama. Při práci jsem měla na paměti, že pojmový systém v angličtině nesmí být v žádném případě kopií českého systému a že definice a termíny nejsou překladem z češtiny. Anglické definice jsem vytvořila prostřednictvím excerpce charakteristik z anglicky psané odborné literatury. Přehled o skotském systému hodnocení škol jsem získala prostřednictvím četby anglické odborné literatury. Revizi pojmového systému, definic a termínů pak provedl skotský inspektor.

Vztahy a diagramy jsou podobné jako v českém jazyce. Anglický pojmový systém je rozšířen o pojmy *evaluation by HMIE* a *evaluation by education authorities*, které jsou specifické (podřazené) pojmy k pojmu *external evaluation* a jsou vyznačeny diagramem v podobě stromu.

Anglické definice jsou až na výjimky podobné českým. Pojem *key areas of self-evaluation* je odlišný od českého hlavní oblasti vlastního hodnocení školy. Rozdíly mezi pojmy *další účastníci hodnocení školy* a *other evaluation participants* se nebudu zabývat. Pojmy byly přidány hlavně za účelem vyznačení partitivních vztahů.

Pojmový identifikátor: **1**

Preferovaný termín: **school evaluation**

Povolený termín: *assessment*

Definice:

activity of gathering evidence about the **quality (3)** of the school in order to determine **effectiveness (2)** and plan for further improvement

NOTE - Assessment tends to be used more for individual progress, e.g. in an exam. Evaluation is regarded as a broader term encompassing quality.

Zdroj:

www.nsac.ns.ca

Dictionary of Education

konzultace

Pojmový identifikátor: **2**

Termín: **school effectiveness**

Definice:

extent to which the school provides the best possible outcomes for all its stakeholders

Zdroj:

www.hmie.gov.uk/AboutUs/HMIEQuality

www.qualityresearchinternational.com

Dictionary of Education

Pojmový identifikátor: **3**

Termín: **school quality**

Definice:

essence of **evaluation (1)** that refers to a high grade or a high status of learning process

NOTE – Quality is often related to standards.

Zdroj:

www.hmie.gov.uk/AboutUs/HMIEQuality

www.qualityresearchinternational.com

Dictionary of Education

Pojmový identifikátor: **3.1**

Preferovaný termín: **quality criterion**

Dovolený termín: indicator

Definice:

measure of **quality (3)** against which changes can be compared

Zdroj:

Dictionary of Education

Pojmový identifikátor: **4**

Termín: **evaluation participant**

Definice:

teacher (4.1), pupil (4.2), student (4.3), inspektor (4.4) and other people

Zdroj:

How good is our school?

Pojmový identifikátor: **4.1**

Termín: **teacher**

Definice:

evaluation participant (4) who takes part both in the **external evaluation (1.1)** and in **self-evaluation (1.2)** and operates at both primary and secondary levels

Zdroj:

Dictionary of Education

Pojmový identifikátor: **4.2**

Preferovaný termín: **pupil**

Dovolený termín: student

Definice:

evaluation participant (4) most often a younger child at primary level who takes part both in the **external evaluation (1.1)** and in **self-evaluation (1.2)**

NOTE - It is now often used interchangeably in schools with term **student (4.3)**.

Zdroj:

Dictionary of Education

Pojmový identifikátor: **4.3**

Preferovaný termín: **student**

Dovolený termín: pupil

Definice:

evaluation participant (4) most often an older child at secondary (or higher) level who takes part both in the external **evaluation (1.1)** and in **self-evaluation (1.2)**

NOTE - It is now often used interchangeably in schools with term **pupil (4.2)**.

Zdroj:

Dictionary of Education

konzultace

Pojmový identifikátor: **4.4**

Termín: **inspector**

Definice:

evaluation participant (4) who is employed by Her Majesty's Inspectorate of Education and who carries out inspections

Zdroj:

Dictionary of Education

Pojmový identifikátor: **4.5**

Termín: **other evaluation participants**

Definice:

parents, managers, educational officials and other people

Zdroj:

How Good Is our School?

Pojmový identifikátor: **1.1**

Termín: **external evaluation**

Definice:

process that uses people external to the institution (Her Majesty's Inspectorate of Education (HMIE) and education authorities) to evaluate **quality (3)** or standard of schools

Zdroj:

www.qualityresearchinternational.com

How good is our school?

Pojmový identifikátor: **1.1.1**

Termín a definice: **evaluation by Her Majesty's Inspectorate of Education (HMIE)**

NOTE – HMIE externally evaluate and moderate the **self-evaluation (1.2)**

Zdroj:

konzultace

How Good Is our School?

Pojmový identifikátor: **1.1.2**

Termín: **evaluation by education authorities**

Definice:

their clear role is to challenge and support the school to improve

NOTE - Education authorities do not normally carry out inspections.

Zdroj:

How Good Is our School?

konzultace

Pojmový identifikátor: **1.2**

Preferovaný termín: **self-evaluation**

Dovolený termín: internal evaluation

Dovolený termín: self-assessment

Dovolený termín: school self-review

Definice:

process of **quality (3)** review undertaken within an institution to understand its current level of performance and to improve further

NOTE - Schools should evaluate themselves (self-evaluation). The education authority might help them to do this and might challenge their evaluations in the spirit of providing rigour. HMIE externally evaluate and moderate the self-evaluation. This is a three pronged process.

Zdroj:

How Good Is our School?

konzultace

qualityresearchinternational.com

Pojmový identifikátor: 6

Termín: **key areas of self-evaluation**

Definice:

based on EFQM, they ask five key questions: What outcomes have we achieved?, How well do we meet the needs of our school community?, How good is the education we provide?, How good is our management?, How good is our leadership?. In addition, it asks what is our capacity to improve further?

NOTE – They do not correspond with the Czech key areas.

Zdroj:

How Good Is Our School

konzultace

Pojmový identifikátor: 5

Preferovaný termín: **self-reflection**

Dovolený termín: self study

Definice:

evaluation (1) method in which **students (4.3)** make and report judgements about their own performance

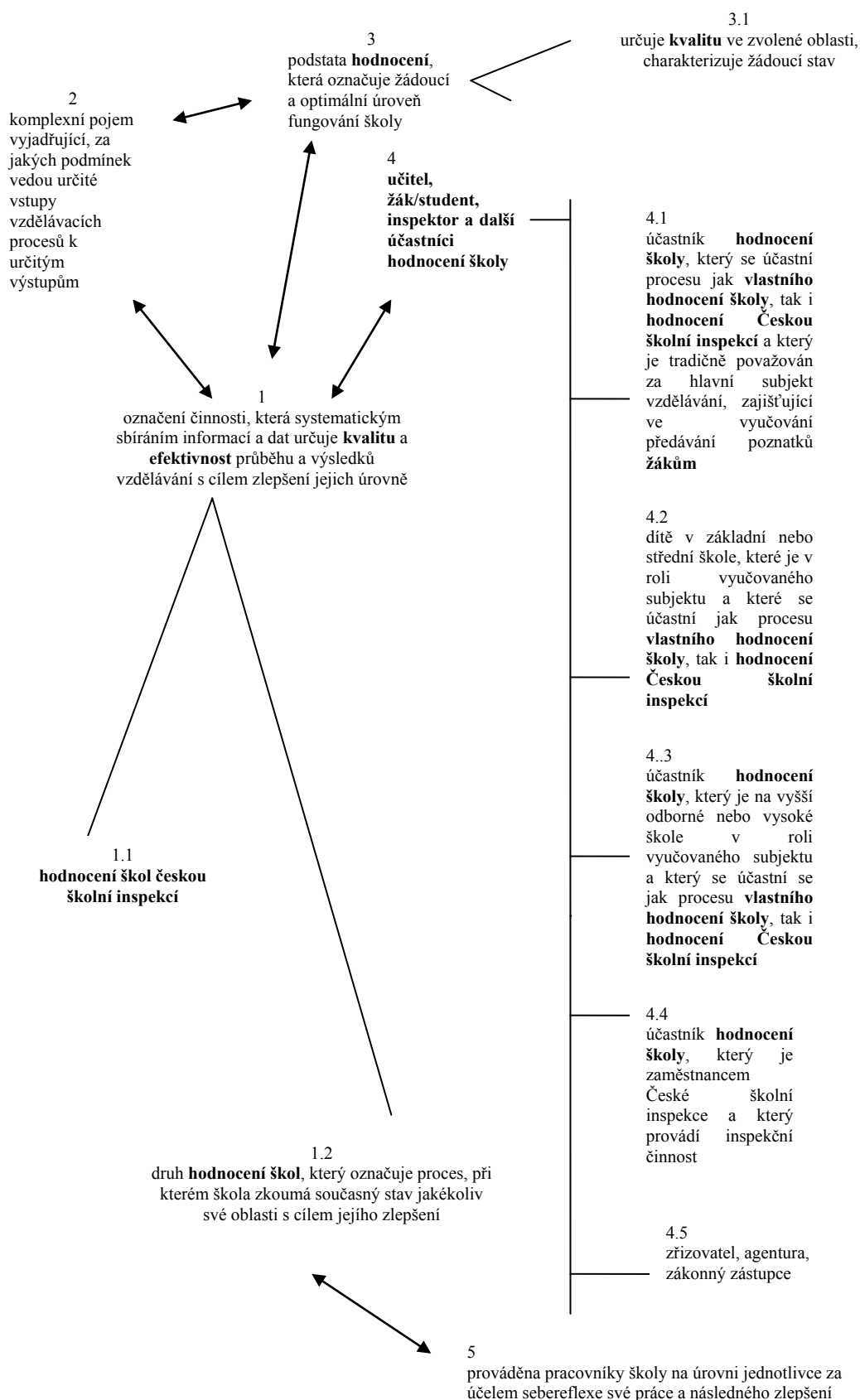
NOTE - self-assessment and self-evaluation include self-reflection

Zdroj:

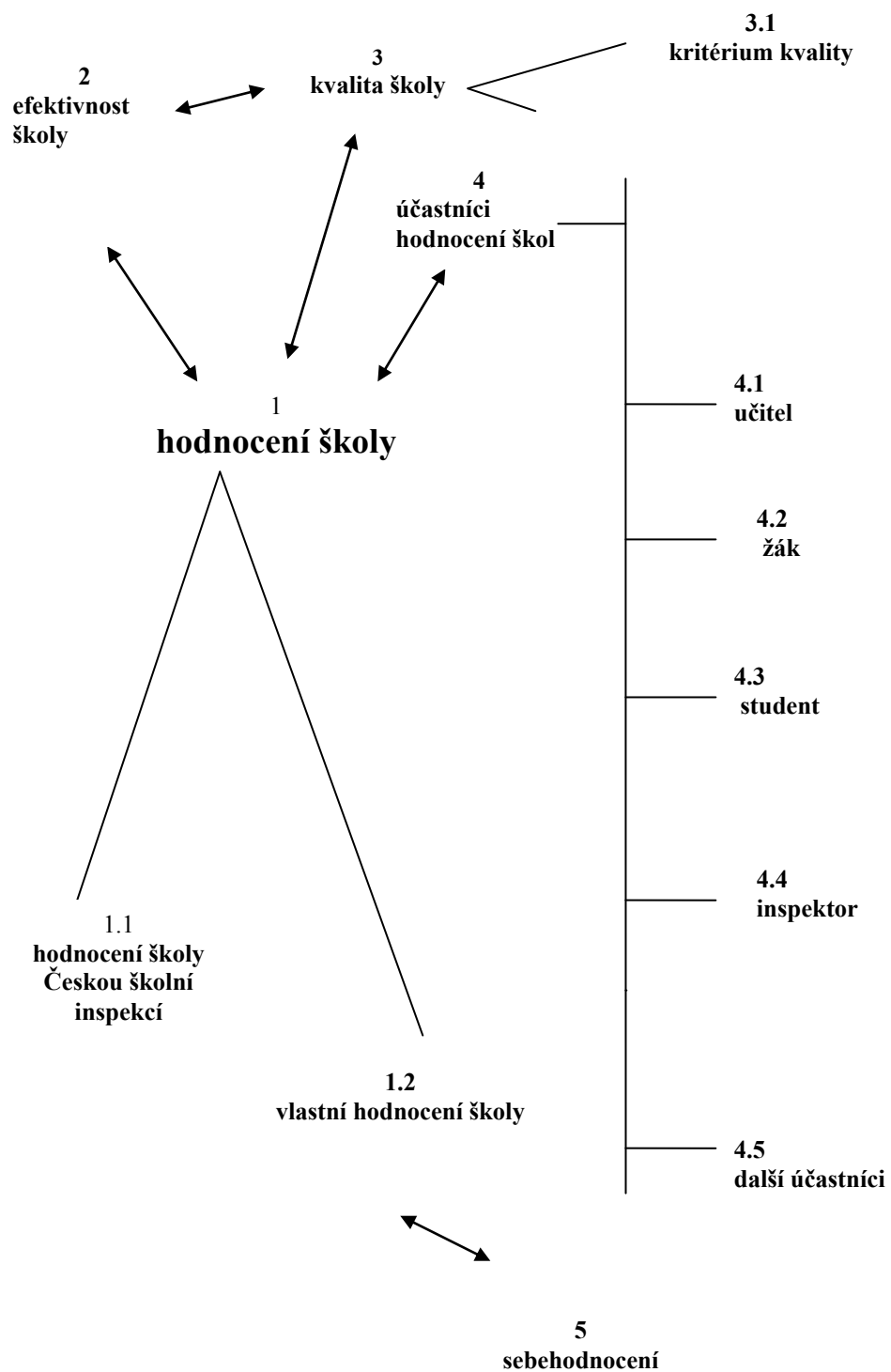
qualityresearchinternational.com

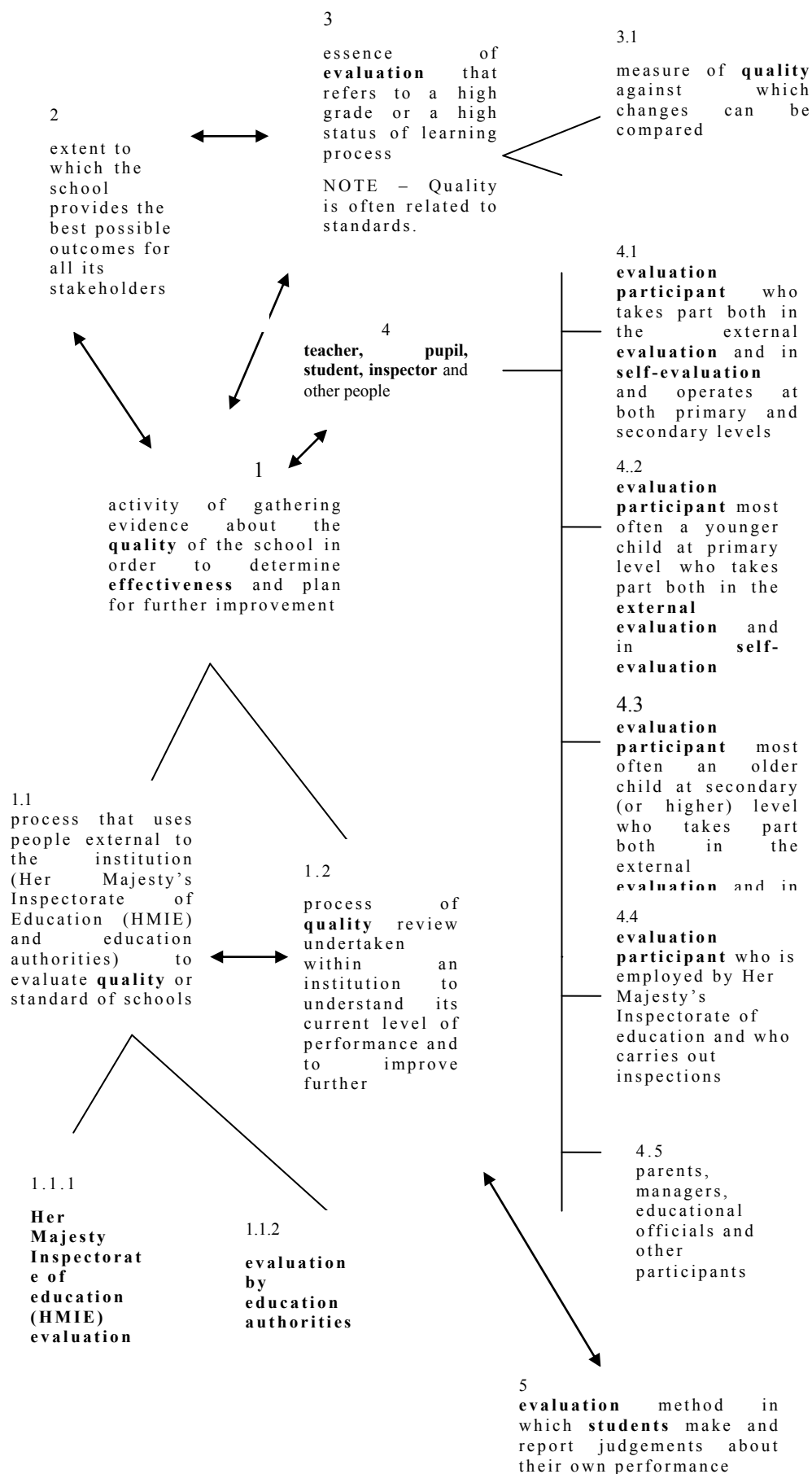
2.3 Grafická reprezentace pojmového systému na úrovni pojmů a termínů

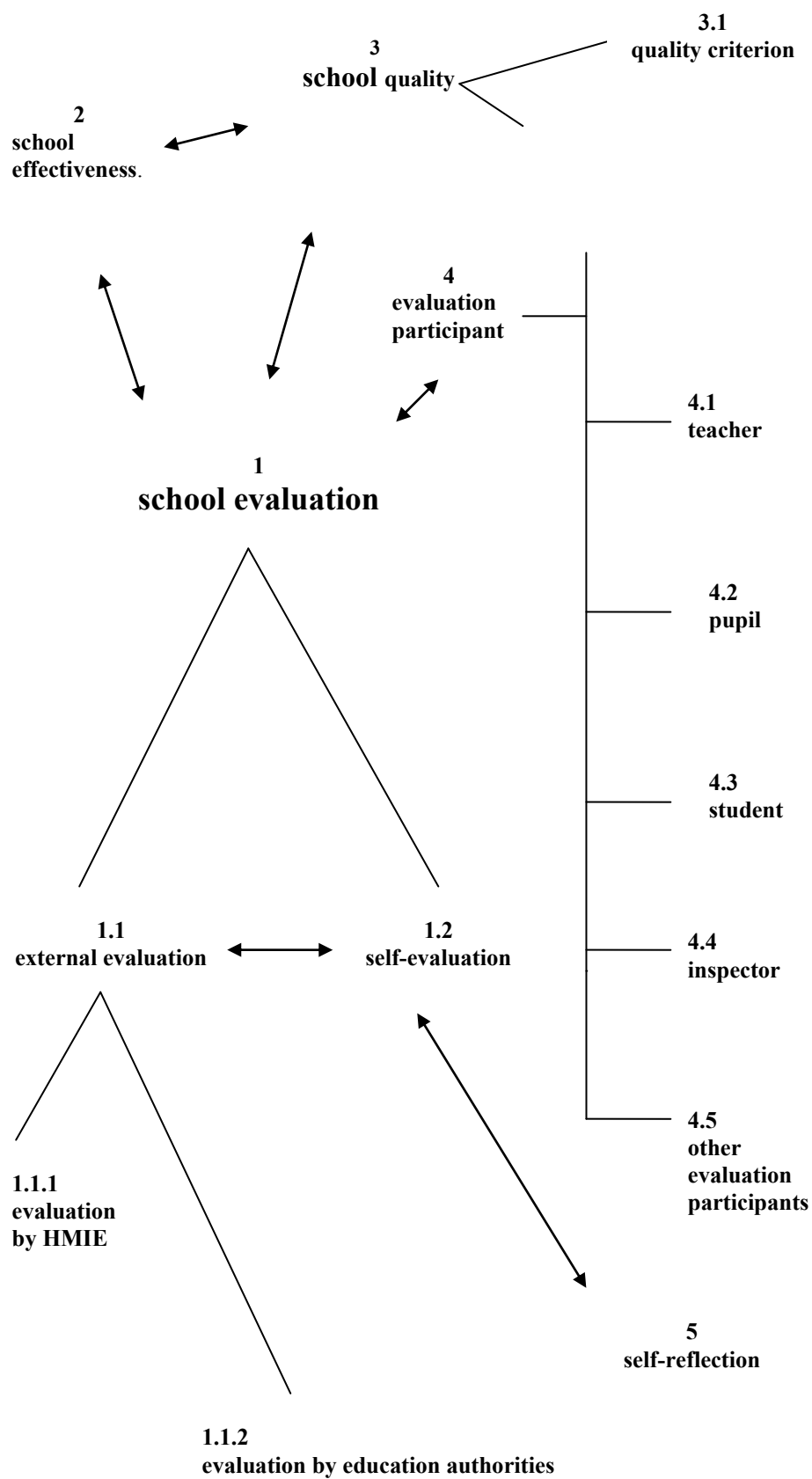

3 Harmonizace pojmových systémů

Český a anglický pojmový systém se od sebe liší. Nejdůležitější rozdíl je spojený s chybějícími podřadnými pojmy 1.1.1 a 1.1.2 v českém systému. Příčinou je svébytný skotský přístup k hodnocení, který v posledních letech získal popularitu i v jiných evropských zemích. U nás se vlastní hodnocení školy provádí teprve od roku 2005. Oproti tomu má skotský koncept hlubokou tradici. Spočívá v tom, že školy musí hodnotit samy sebe („self-evaluation“, u nás „vlastní hodnocení školy“). Inspektorát Jejího Veličenstva poskytuje kritéria kvality, která školy mohou použít. Třetím elementem v hodnocení jsou tzv. „local education authorities“, které mají za úkol školy podporovat a asistovat jim při vlastní evaluaci. „Education authorities“ na rozdíl od inspektorátu neprovádějí ve školách inspekce. Vlastní evaluace školy je tedy proces, který je založen na neustálé podpoře a funguje správně díky tomu, že „education authorities“ dohlíží a pomáhají školám zkvalitnit vlastní evaluaci a inspektorát jako vnější element a nezávislá instituce poskytuje kritéria, která mají školy splnit, aby správně fungovaly. V České republice se uskutečňuje hodnocení školy pouze jako vlastní hodnocení školy nebo jako hodnocení Českou školní inspekcí. Kritéria jsou určena školským zákonem a vyhláškou č.15/2005 Sb.

Další podstatný rozdíl je v pojmu 1.2.1 (hlavní oblasti vlastního hodnocení školy a key areas of self-evaluation), jejichž charakteristiky jsou v každém jazyce jiné. Jejich harmonizace není možná, protože každý systém odráží jiný teoretický přístup.

Pojmové systémy tedy nelze harmonizovat, protože v každé zemi existuje jiný systém pro hodnocení škol způsobený různým sociálním a kulturním prostředím. Harmonizace pojmových systémů by podle mého názoru byla možná, pokud by se Česká republika a Skotsko dohodly na tom, že budou používat jednotný systém pro hodnocení škol.

4 Terminografie

4.1 Systematicky uspořádaný česko-anglický glosář podle ISO 10 241

česky

English

1

1

hodnocení školy

school evaluation

(pedagogická) evaluace

assessment

označení činnosti, která
systematickým sbíráním
informací a dat určuje
**kvalitu (3) a efektivnost
(2)** průběhu a výsledků
vzdělávání s cílem
zlepšení jejich úrovně

activity of gathering
evidence about the
quality (3) of the school
in order to determine
effectiveness (2) and
plan for further
improvement

NOTE - Assessment tends
to be used more for
individual progress, e.g.
in an exam. Evaluation is
regarded as a broader
term encompassing
quality.

2

2

efektivnost školy

school effectiveness

efektivita

komplexní pojem
vyjadřující, za jakých

extent to which the
school provides the best

podmínek vedou určité
vstupy vzdělávacích
procesů k určitým
výstupům

POZNÁMKA -

Efektivnost školy v tomto
kontextu označuje hlavně
efektivnost vzdělávání.

3

kvalita školy

podstata **hodnocení (1)**,
která označuje žádoucí a
optimální úroveň
fungování školy

POZNÁMKA – Kvalita
školy v tomto kontextu
označuje hlavně kvalitu
vzdělávání.

3.1

kritérium kvality

indikátor

ukazatel

určuje **kvalitu (3)** ve
zvolené oblasti,
charakterizuje žádoucí

possible outcomes for all
its stakeholders

3

school quality

essence of **evaluation (1)**
that refers to a high grade
or a high status of
learning process

NOTE – Quality is often
related to standards.

3.1

quality criterion

indicator

measure of **quality (3)**
against which changes
can be compared

stav

4

**účastník hodnocení
školy**

**učitel (4.1), žák (4.2),
student (4.3), inspektor
(4.4) a další osoby**

4.1

učitel

osoba, která se účastní
procesu jak **vlastního
hodnocení školy(1.2)**,
tak i **hodnocení Českou
školní inspekcí (1.1)** a
která je tradičně
považována za hlavní
subjekt vzdělávání,
zajišťující ve vyučování
předávání poznatků
žákům

POZNÁMKA – Učitel je
termín podřazený termínu
pedagog, který do sebe
ještě zahrnuje termíny
vychovatel, speciální

4

evaluation participant

**teacher (4.1), pupil
(4.2), student (4.3),
inspektor (4.4) and other
people**

4.1

teacher

**evaluation participant
(1.C)** who takes part both
in the external
evaluation (1.1) and in
self-evaluation (1.2) and
who operates at both
primary and secondary
levels

pedagog, psycholog,
pedagog volného času,
asistent pedagoga, trenér
a vedoucí pedagogický
pracovník.

4.2

žák

**účastník hodnocení
školy (4)** - dítě v
základní nebo střední
škole, které je v roli
vyučovaného subjektu a
které se účastní jak
procesu **vlastního
hodnocení školy (1.2)**,
tak i **hodnocení Českou
školní inspekcí (1.1)**

4.3

student

**účastník hodnocení
školy (4)**, který je v roli
vyučovaného subjektu a
který se účastní se jak
procesu **vlastního**

4.2

pupil

student

**evaluation participant
(4)** most often a younger
child at primary level
who takes part both in
the **external evaluation
(1.1)** and in **self-
evaluation (1.2)**

NOTE - It is now often
used interchangeably in
schools with term
student (1.C.3).

4.3

student

pupil

**evaluation participant
(4)** most often an older
child at secondary (or
higher) level who takes
part both in the external

**hodnocení školy (1.2),
tak i hodnocení Českou
školní inspekci (1.1)**

**evaluation (1.1) and in
self-evaluation (1.2)**

NOTE - It is now often
used interchangeably in
schools with term **pupil
(4.2)**.

4.4

inspektor

**účastník hodnocení
školy (4)**, který je
zaměstnancem České
školní inspekce a který
provádí inspekční činnost

4.4

inspector

**evaluation participant
(4)** who is employed by
Her Majesty's
Inspectorate of Education
and who carries out
inspections

4.5

**další účastníci
hodnocení školy**

zřizovatel, agentura,
zákonný zástupce

4.5

**other evaluation
participants**

parents, managers,
educational officials and
other people

1.1

**hodnocení škol Českou
školní inspekci**

vnější evaluace
externí evaluace

1.1

external evaluation

process that uses people external to the institution (Her Majesty's Inspectorate of Education (HMIE) and education authorities) to evaluate **quality (1.A)** or standard of schools

1.1.1

evaluation by Her Majesty Inspectorate of Education (HMIE)

NOTE – HMIE externally evaluate and moderate the **self-evaluation (1.2)**

1.1.2

evaluation by education authorities

NOTE - Their clear role is to challenge and support the school to improve. Education authorities do not normally carry out inspections.

1.2

vlastní hodnocení školy

vnitřní evaluace

interní evaluace

autoevaluace

sebeevaluace

sebeoceňování (nevhodný
termín)

sebeposuzování
(nevhodný termín)

sebehodnocení (nevhodný
termín)

druh **hodnocení škol (1)**,
který označuje proces, při
kterém škola zkoumá
současný stav jakékoliv
své oblasti s cílem jejího
zlepšení

1.2

self-evaluation

internal evaluation

self-assessment

school self-review

kind of **school
evaluation (1)** that is
undertaken within an
institution to understand
its current level of
performance and to
improve further

NOTE - Schools should
evaluate themselves
(self-evaluation). The
education authority might
help them to do this and
might challenge their
evaluations in the spirit
of providing rigour.
HMIE externally evaluate
and moderate the self-

evaluation. This is a three pronged process.

6

hlavní oblasti vlastního hodnocení školy

jsou to podmínky ke vzdělávání, průběh vzdělávání, podpora školy žákům a studentům, spolupráce s rodiči, vliv vzájemných vztahů školy, žáků, rodičů a dalších osob na vzdělávání; výsledky vzdělávání žáků a studentů; řízení školy, kvalita personální práce, kvalita dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků; úroveň výsledků práce školy, zejména vzhledem k podmínkám vzdělávání a ekonomickým zdrojům

POZNÁMKA –

Neodpovídají skotským hlavním oblastem vnitřní evaluace školy.

6

key areas of self-evaluation

based on EFQM, they ask five key questions: What outcomes have we achieved?, How well do we meet the needs of our school community?, How good is the education we provide?, How good is our management?, How good is our leadership?. In addition, it asks what is our capacity to improve further?

NOTE – They do not correspond with the Czech key areas.

5

sebehodnocení

sebeevaluace

je prováděno pracovníky
školy na úrovni
jednotlivce za účelem
sebereflexe své práce a
následného zlepšení

Abecední rejstřík
termínů:

česky

autoevaluace 1.2

efektivita 2

efektivnost školy 2

evaluace (pedagogická)
1

externí evaluace 1.1

další účastníci
hodnocení školy 5.5

5

self-reflection

self study

evaluation (1) method in
which **students (4.3)**
make and report
judgements about their
own performance

NOTE - self-assessment
and self-evaluation
include self-reflection

Alphabetical index of
terms:

English

assessment 1

evaluation by HMIE
1.1.1

evaluation by education
authorities 1.1.2

evaluation participant 4

external evaluation 1.1

inspector 4.4

**hlavní oblasti vlastního
hodnocení školy 6**

hodnocení školy 1

**hodnocení školy Českou
školní inspekcí 1.1**

indikátor kvality 3.1

inspektor 4.4

interní evaluace 1.2

**kritéria kvality školy
3.1**

kvalita školy 3

sebeevaluace 1.2, 5

sebehodnocení 1.2.A, 1.2

sebe-evaluace 5, 1.2

sebeoceňování 1.2

sebeposuzování 1.2

sebereflexe 5

student 4.3

učitel 4.1

účastníci hodnocení

internal evaluation 1.2

**key areas of self-
evaluation 6**

pupil 4.2

quality criterion 3.1

quality indicator 3.1

school effectiveness 2

school evaluation 1

school quality 3

school self-review 1.2

self-assessment 1.2

self-evaluation 1.2

self-reflection 5

self study 5

student 4.3

teacher 4.1

školy 4

ukazatel kvality 3.1

**vlastní hodnocení školy
1.2**

vnější evaluace 1.1

vnitřní evaluace 1.2

žák 4.2

Závěr

V první, teoretické části byly podrobně popsány jednotlivé fáze terminologické práce, druhá část diplomové práce je aplikací teoretických poznatků do praxe. V projektu jsem se zabývala terminologií z tematické oblasti „hodnocení školy“ v českém a anglickém jazyce. Bylo zjištěno, že pedagogika je obor, který na svou problematiku nahlíží z různých úhlů pohledu, v důsledku čehož vzniká polysémie, která je podle mezinárodních terminologických norem nežádoucí.

Vytvořila jsem pojmové systémy v českém a anglickém jazyce a porovnávala je jak na úrovni pojmů, tak na úrovni termínů. Pracovala jsem se synonymy, která byla vybrána z odborných textů. S cílem dosažení monosémie v této tematické oblasti jsem ke každému pojmu zvolila preferovaný termín. Podle principů tvoření termínů uvedených v mezinárodních terminologických normách jsem od preferovaného termínu oddělila termíny nevhodné, zaznamenala je do terminologické databáze a ve druhé kapitole terminologického projektu je okomentovala.

Došla jsem k závěru, že pojmové systémy nelze harmonizovat, protože rozdíly mezi nimi jsou zapříčiněny různým sociálním a kulturním prostředím.

Kromě terminologické databáze, která byla vytvořena na základě pojmových systémů vznikl i terminologický glosář. Ten byl vygenerován jako jedna z možností tištěného výstupu z terminologické databáze. V rámci terminologického managementu jsem zvolila systém Excel.

Anglické resumé

The focus of the dissertation is terminology work, especially its phases according to the international standards ISO. It is divided into two sections. The first one deals with the theory of terminology and draws upon both international and Czech theoretical sources on terminology and terminography. The second section is a project on pedagogical terminology, precisely on the terminology of „school evaluation“ in Czech and English languages. The project is a practical application of the theory that was worked out in the first section.

In the project the excerption was done, a corpus of terms, concepts, characteristics and contexts was created. Concept systems in Czech and English languages were created and compared. It was found out that in pedagogy there is the polysemy of terms because its theories can be seen from various points of view. The synonyms were examined and sorted out with respect to the international standards. Harmonization could not be accomplished because of social and cultural differences between Czech and English systems.

In the end a terminology database and a terminology glossary were created.

Anotace

Vypracovala: Lenka Zedková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Pavel Král

Fakulta: Filozofická

Katedra: Anglistiky a amerikanistiky

Název diplomové práce: „Metodologie terminologické práce. Tvorba bilinguální terminologické databáze v tematické oblasti „hodnocení školy“

Počet znaků: 79 957

Počet titulů použité literatury: 33

Klíčová slova: terminologie, normalizace, metodologie, terminologická databáze, termín, pojem, charakteristika, definice, extenze, intenze, hodnocení školy, school evaluation, excerpt, korpus, seznam termínů, pojmový systém, harmonizace, terminografie, vlastní hodnocení školy, self-evaluation

Charakteristika:

Diplomová práce se zabývá jednotlivými fázemi terminologické práce především podle mezinárodních norem ISO. Dělí se na dvě části – na teoretickou část, která je syntézou terminologických norem a odborné literatury zabývající se terminologií a terminografií. Druhou částí je terminologický projekt v tematické oblasti „hodnocení školy“, který je praktickou aplikací teorie rozpracované v první části.

Bibliografické odkazy

ČERMÁK, F., BLATNÁ, R. (eds.). 1995. *Manuál lexikografie*. Jinočany: H&H, 1995. 238 s.

ČERNÝ, J. 1996. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996. 517 s.

ČSN 01 0500. *Terminologické normy – příprava a uspořádání*. 1996.

DE BESSÉ, B. 1997. Terminological Definitions. In WRIGHT, SE., BUDIN, G. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 1997, p. 63 – 74.

JURČACKOVÁ, Z. 2002. *Terminológia: základné zásady, metódy a ich aplikácia*. Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR, 2002. 72 s.

MACHOVÁ, S., 1995. Terminografie. In ČERMÁK, F., BLATNÁ, R. (eds.) *Manuál lexikografie*. Jinočany: H&H, 1995. s. 137 - 156.

International Information Centre for Terminology [online]. Vienna: Infoterm, 2005 [cit. 21.února 2008]. Dostupné na internetu: <infoterm.org>.

ISO 704. *Terminologická práce – Principy a metody*. 2004.

ISO 860. *Terminologická práce – Harmonizace pojmů a termínů*. 1996.

ISO 1087-1. *Terminologická práce – Slovník – Část 1: Teorie a aplikace*. 2002.

ISO 12616. *Terminografie zaměřená na překlad*. 2004.

MEYER, I., ECK, K. and SKUCE, D. 1997. Systematic Concept Analysis within a Knowledge-Based Approach to Terminology. In WRIGHT, SE., BUDIN, G. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 1997, p. 98 – 117.

SAGER, C. J., 1997. Term Formation. In WRIGHT, SE., BUDIN, G. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 1997, p. 25 – 41.

STREHLOW, R. A., 1997. Frames and the Display of Definitions. In WRIGHT, SE., BUDIN, G. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 1997, p. 74 – 79.

WRIGHT, SE., 1997. Representation of Concept Systems. In WRIGHT, SE., BUDIN, G. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 1997, p. 89 – 97.

WRIGHT, SE., 1997. Term Selection: The Initial Phase of Terminology Management. In WRIGHT, SE., BUDIN, G. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 1997, p. 13 – 23.

WRIGHT, SE., BUDIN, H. 1997. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 1997. 370 p.

Bibliografické odkazy k terminologickému projektu

LAWTON, D., GORDON, P. 1993. *Dictionary of Education*. Sevenoaks (UK): Hodden&Stoughton, 1993. 200 p.

MAREŠ, J., GAVORA, P. 1999. *Anglicko-český pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1999. 216 s.

MICHEK, S. JEZBEROVÁ, R., KOČKOVÁ, D., VAŠÁKOVÁ, V. 2006. *Příručka pro sebehodnocení poskytovatelů odborného vzdělávání*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. 84 s.

NEZVALOVÁ, D. 2003. *Kvalita ve škole*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 111 s.

OLSTER, DA., et al. 2001. *How Good Is Our School? Self-evaluation Using Quality Indicators*. 2nd ed. Norwich (UK): Her Majesty's Stationary Office, 2002. 72 p.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 1995. *Pedagogický slovník*. 4. akt. vyd. Praha: Portál, 2002. 322 s.

SEEBAUER, R., MAŇÁK, J. 1999. *Německo-anglicko-český pedagogický slovník*. Brno: Paido, 1999. 174 s.

VAŠŤATKOVÁ, J. 2007. *Úvod do autoevaluace školy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 188 s.

zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o pedagogických pracovnících)

vyhláška č.15/2005 Sb., kterou se stanoví náležitosti dlouhodobých záměrů výročních zpráv a vlastního hodnocení školy

ZEDKOVÁ, L. 2007. *Vlastní hodnocení školy*. b.m.: b.n., 2007. 23 s.

Internetové zdroje:

Analytic Quality Glossary [online]. Sheffield (UK): Centre for Research and Evaluation, 2004 – 2008 [cit. 30.ledna 2008]. Dostupné na internetu: <qualityresearchinternational.com>.

Glossary [online]. Nova Scotia (Canada): Nova Scotia Agricultural College [cit. 30.ledna 2008]. Dostupné na internetu: <nsac.ns.ca/cde/staff/lcj/development/prototype/glossary.htm>.

Glossary of terms [online]. Chicago: Northeastern Illinois University, 2000 – 2006 [cit. 21.února 2008]. Dostupné na internetu: <neiu.edu/~dbehrlic/hrd408/glossary.htm>.

HMIE - Improving Scottish Education [online]. Livingston (UK): Her Majesty's Inspectorate of Education [cit. 7. února 2008]. Dostupné na internetu: <hmie.gov.uk>.

International Information Centre for Terminology [online]. Vienna: Infoterm, 2005 [cit. 21.února 2008]. Dostupné na internetu: <infoterm.org>.

List of Evaluation Glossary Terms [online]. Kalamanzoo (USA): West Michigan University [cit. 21.února 2008]. Dostupné na internetu: <ec.wmich.edu/glossaryList.htm>.